HUMANIST

UITGAVE VAN HET HUMANISTISCH VERBOND. NR. 7 JULI/AUGUSTUS 1985. LOS NUMMER 2,50

EXTRA
HUMANISTISCH MANIFEST
...n voor de heb één voor de geen

Judaïsme verdeelt humanisten binnen en buiten Israël

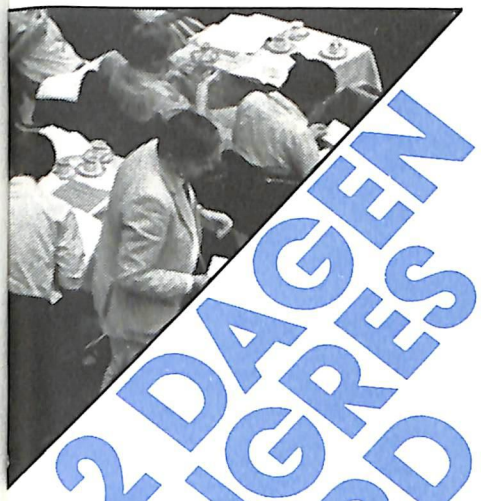

2 DAGEN KONGRES IN WOORD EN BEELD

Winnares van de J.P. van Praagprijs 1985

HELLA HAASSE

EN HET VERMOGEN TOT NABIJHEID OP AFSTAND

HUMANIST

Uitgave Humanistisch Verbond, verschijnt maandelijks.

40ste jaargang, juli/augustus 1985, nr. 7

REDAKTIE & VORMGEVING:

Hes van Huizen

MEDEWERKERS DIT NUMMER:

Bert Boelaars/Theodor Holman/Tom Jansen/Harrie Jekkers/Koos Meinderts/Chris Pennarts/Martin Šimek/Ingeborg van Teeseling/Piet Thoenes/Rob Tielman/Chiel Verduijn/Casper Vogel

REDAKTIE-ADRES:

Oudkerkhof 11, Utrecht
Postbus 114, 3500 AC Utrecht
Telefoon: 030-318145

REDAKTIEKOMMISSIE:

Mettha de Nachtegaal/Jan de Leede/Wim Jungman/Rina Spigt

ABONNEMENT/LIDMAATSCHAP

Een abonnement op de „Humanist" kost *f* 25,- per jaar.
De kontributie voor het lidmaatschap van het HV stelt u zelf vast. De minimumkontributie is *f* 65,- per jaar, inklusief een abonnement op de „Humanist". Mede-leden hoeven geen kontributie te betalen. Als richtlijn voor de vaststelling van de bijdragen houden veel leden een half procent van hun inkomen aan. Voor leden met een bruto inkomen beneden de *f* 18.000,- per jaar bedraagt de minimumkontributie *f* 45,- per jaar. Voor jongeren voor wie recht op kinderbijslag en/of kinderaftrek bestaat bedraagt de kontributie *f* 30,- per jaar. Gezinsleden en huisgenoten kunnen zelfstandig lid worden voor *f* 15,- per jaar. Men ontvangt dan geen „Humanist".

DIT BLAD IS GEDRUKT OP KRINGLOOPPAPIER BIJ BROUWER OFFSET, UTRECHT

Geef u op als lid van het Humanistisch Verbond of neem een abonnement op de „Humanist". Bel 030 - 31 81 45 of schrijf naar: Postbus 114, 3500 AC Utrecht. Wacht met betalen tot u een aksept-girokaart ontvangt.

HUMANISTISCH VERBOND GIRO 197930 - UTRECHT

Foto's omslag:
Chris Pennarts
Hes van Huizen

HET VOLGENDE NUMMER VERSCHIJNT 1 SEPTEMBER. KOPIJ VOOR DIT NUMMER MOET UITERLIJK BINNEN ZIJN OP 9 AUGUSTUS.

In memoriam Ron de la Rie

Begin juli, nog maar net op vakantie met zijn gezin in Oostenrijk werd Ron de la Rie (56) getroffen door een hartaanval. Abrupt kwam daarmee een eind aan een nog zo veelbelovend leven.
Eens was hij redakteur van dit blad (toen het nog „Mens en Wereld" heette) en hij had daardoor een grote invloed op het „gezicht" van het Humanistisch Verbond in de 60-er jaren. Maar ook na zijn redakteurschap bleef hij aktief in het HV en de beweging er omheen. Niet alleen in de Gemeenschap Emmen was hij zeer meelevend, maar ook op landelijk niveau kwam men zijn naam herhaaldelijk in een humanistisch kader tegen: als Statenlid van de provincie Drenthe (de laatste jaren fraktievoorzitter PvdA) trok hij als eerste ten strijde tegen de zo onschuldig lijkende Bond tegen het Vloeken. Ron de la Rie had in de gaten wat voor een ultra-rechts bolwerk daar achter steekt en stelde het aan de kaak; met sukses. Ook een landelijk daarop volgende aktie tegen die Bond (door ons HV) slaagde door zijn op de bres staan voor humanistische principes. Nog zeer recentelijk nam hij als humanist plaats in het Comité Pauskus dat de advertenties organiseerde in de landelijke dagbladen, om op de principieel humanistische waarden te wijzen.
Ook op veel andere terreinen (als leraar Nederlands, als voorzitter van het Westerbork-comité, enz.) was hij een graag geziene figuur door zijn charmante kombinatie van begaafd neerlandicus, tolerant politicus, strijdbaar humanist, maar bovenal verdediger van menselijke vrijheid.
Zijn vrouw en drie zoons komt onze grote genegenheid toe in deze voor hen ongetwijfeld moeilijke tijd.
Een fijn mens blijft in onze herinnering!

Guus J. den Besten

Het Bleuland Ziekenhuis is een algemeen ziekenhuis met 432 bedden.

In de dienst geestelijke verzorging, waarin naast een predikant en een RK pastor ook een Humanistisch Geestelijke Verzorger zal gaan participeren, is er door uitbreiding een vacature voor

een humanistisch raadsman/-vrouw
(0.3 deeltaak)

Kandidaten dienen een volledige opleiding tot Humanistisch Raadsman/-vrouw (H.O.I.) gevolgd te hebben. Het gevolgd hebben of bereidheid tot het volgen van een analoge opleiding als de "klinisch pastorale training" van 3 maanden is gewenst. Van kandidaten wordt verwacht dat zij bereid en in staat zijn om geestelijke begeleiding te geven aan alle klinische patiënten, ongeacht hun geloofs- en/of levensovertuiging. Een uitgebreidere profielschets van deze funktionaris is verkrijgbaar bij de directie, alsmede een beschrijving van de sollicitatieprocedure. Informatie wordt verstrekt door Ds. A. van Eijsk, pastor P.A.A. Schuurmans en L. Lodewick, medisch directeur, tel. (01820) 1 95 55.

Honorering en overige arbeidsvoorwaarden volgens de adviezen van de NZR.

Sollicitaties binnen 2 weken na verschijning van deze oproep te richten aan het Bestuur van het Bleuland Ziekenhuis, Bleulandweg 10, 2803 HH Gouda.

Bleuland Ziekenhuis Gouda

Voorstellen zijn verworpen, aangehouden of aanvaard. Het beleid werd goedgekeurd, alsook de begroting. Het nieuwe hoofdbestuur is unaniem gekozen. Men maakte ruzie en men verzoende zich. Het Humanistisch Manifest werd aangenomen, de route voor de jaren 1985/1987 uitgestippeld. En Hella Haasse ontving de J.P. van Praagprijs 1985. Het zesentwintigste kongres van het Humanistisch Verbond, gehouden op 1 en 2 juni Zeist is voorbij. Op de volgende pagina's alle aandacht voor dit kongres.

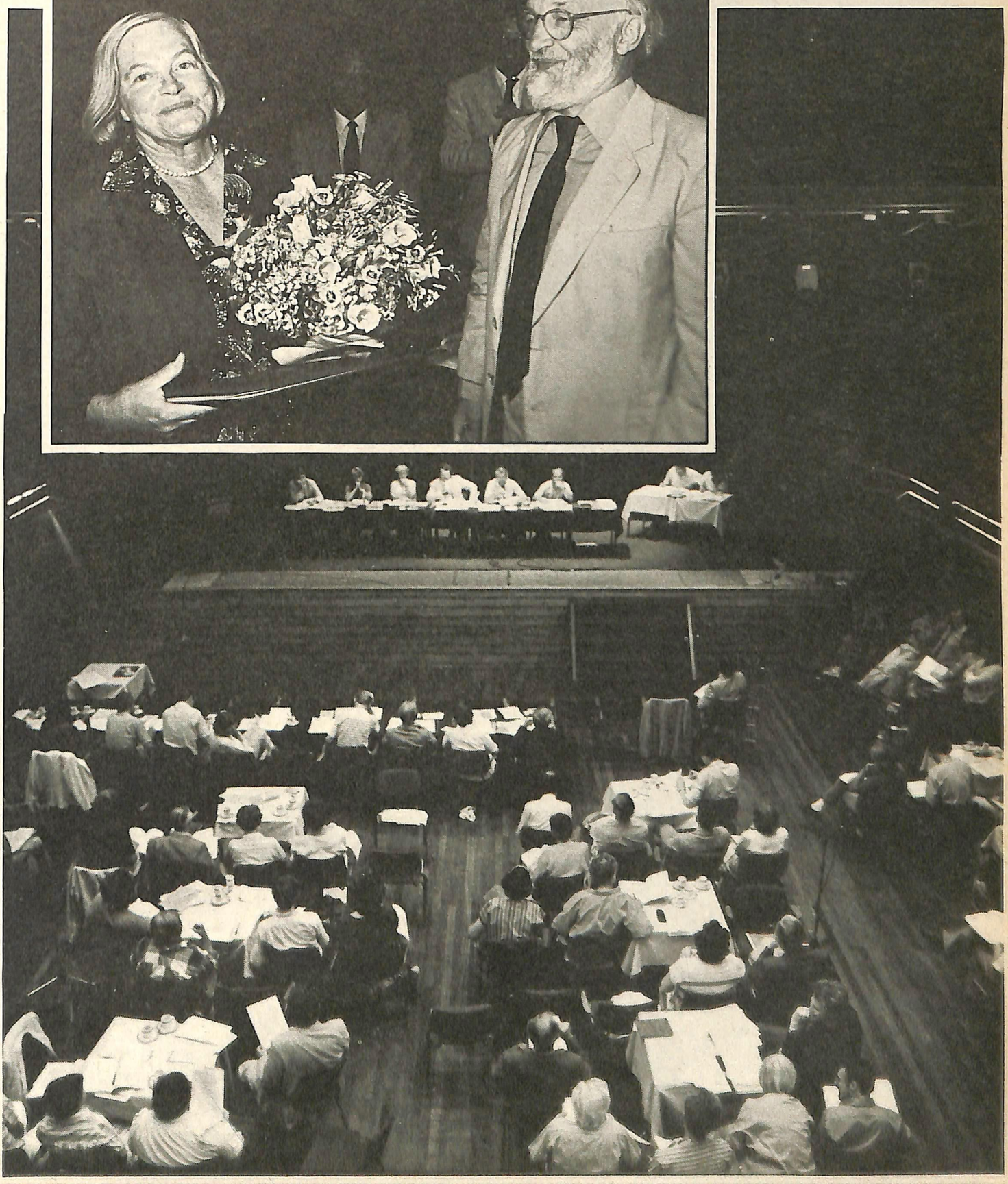

Foto: Chris Pennarts

IRRITATIES MAAR OOK RESULTATEN OP RICHTINGGEVEND KONGRES

Het zesentwintigste kongres van het Humanistisch Verbond is voorbij. Twee dagen lang zwoegden een honderdtal afgevaardigden zich op 1 en 2 juni door een overvolle agenda en een vuistdikke kongresmap heen. Het is dan ook niet zo vreemd dat dit kongres zeker geen schoonheidsprijs in de wacht zal slepen. Daarvoor liepen de diskussies soms te hoog op. En niet omdat er nou zulke diepgaande en principiële meningsverschillen waren uit te vechten, maar omdat het nog wel eens schortte aan een doeltreffende en inspirerende kongresleiding die het tijdschema soms belangrijker leek te vinden dan een uitgewogen besluitvorming.
De kongressisten raakten hierdoor nogal eens geïrriteerd en verloren zich dan van de weeromstuit in detailkwesties.
Maar resultaten waren er wel die twee dagen in Zeist. Zo werd het Humanistisch Manifest aangenomen en werd de Beleidsnota goedgekeurd. Deze zullen in de komende tijd richting moeten geven aan het reilen en zeilen van het Verbond. Het is te hopen dat van de gekozen ambitieuze aanpak de komende jaren het elan uit zal gaan dat het humanisme waardig is en het Verbond toekomt. Onze medewerker Chiel Verduijn legde zijn kritisch oor twee dagen lang te op het kongres luister.

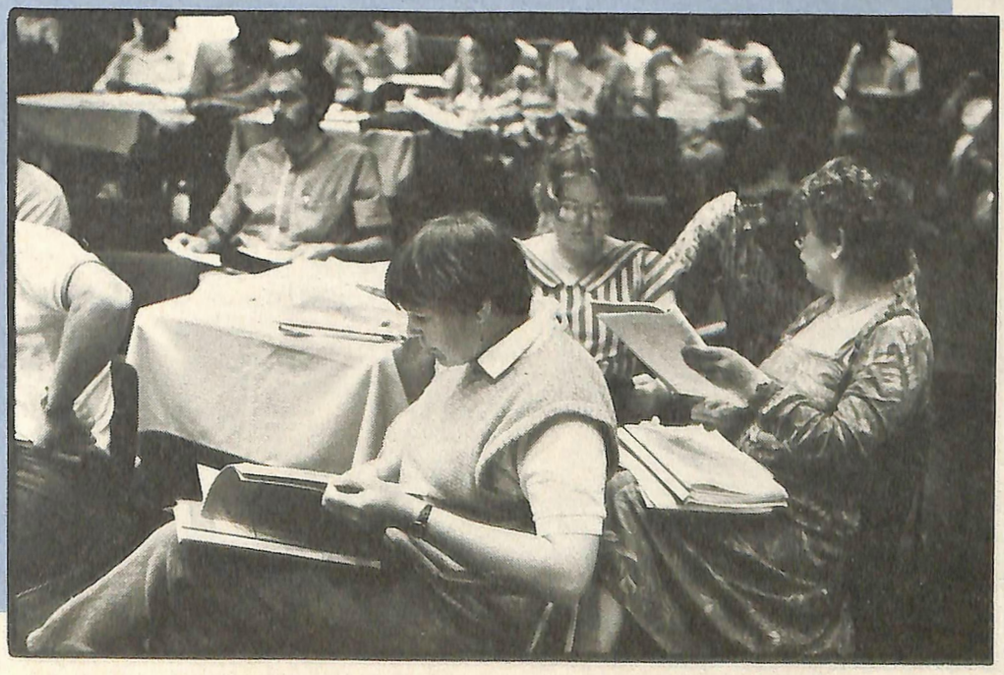

door Chiel Verduijn

Precies half elf opent algemeen voorzitter Rob Tielman het kongres. De aanwezigen nemen enkele minuten stilte in acht ter herdenking van twee vooraanstaande leden van het Verbond, t.w. Anton Constandse en Garmt Stuiveling, die onlangs zijn overleden. In zijn toespraak gaat de voorzitter in op de rol van het humanisme en het Verbond in de afgelopen veertig jaar. Ook in het huidige tijdsgewricht is er een plaats en een taak voor het Verbond, zo meent hij. Nog altijd vindt er echter een achterstelling plaats. Hierdoor is de wezenlijke bijdrage van het humanisme aan onze veelvormige demokratie zeker niet wat die zou kunnen en moeten zijn. Op een groot aantal terreinen – zoals onderwijs en geestelijke verzorging staat de feitelijke situatie niet in verhouding tot de maatschappelijke ontwikkelingen. Ook bij zaken als burgemeestersbenoemingen, plaatselijke subsidiëringen, universitaire opleiding en zendtijdverdeling is het niet-godsdienstige buitenkerkelijke humanisme in een nadelige positie. Moeizame wetgeving rond abortus, euthanasie en de wet Gelijke Behandeling toont aan dat er nog altijd veel te doen is voor het Verbond. Het heeft echter daarbij de daadwerkelijke steun nodig van iedereen die een einde wil maken aan zedenmeesterij en bevoogding en die streeft naar een samenleving waarin vrijheid, gelijkwaardigheid en verbondenheid centraal staan. Aldus de voorzitter in zijn openingsgesprek.
Wat men zich afvraagt bij het horen van zulke hooggestemde woorden is of de schuld voor het onvoldoende uit de verf komen van het humanisme en het Verbond geheel en al op de schouders van anderen geschoven kan worden. Node werd dan ook een kritische noot gemist over het reilen en zeilen van het Verbond, zijn bestuur en zijn leden.
Zonder al te veel schermutselingen worden deze eerste kongres ochtend verslagen en besluitenlijsten goedgekeurd. De meeste kritische kanttekeningen betreffen het slecht of in het geheel niet funktioneren van het overleg tussen de plaatselijke gemeenschappen en het landelijke bestuurs- en funktionarissenapparaat.

Moties over Tamils

De diskussie rond de motie over het regeringsstandpunt inzake de Tamil-vluchtelingen doet de emoties hoog oplopen. Sommige afgevaardigden vragen zich af of een dergelijke motie wel gewenst is in het kader van het voornemen geen of zo min mogelijk algemene uitspraken te doen. Anderen menen dat de motie niet scherp genoeg is. Er wordt daarbij onder meer herinnerd aan de dertiger jaren, toen de Nederlandse regering duitse joden aan de grens terugstuurde omdat het daar allemaal niet zo erg was. Na wat kleine wijzigingen in de tekst wordt de motie met overgrote meerderheid aangenomen.

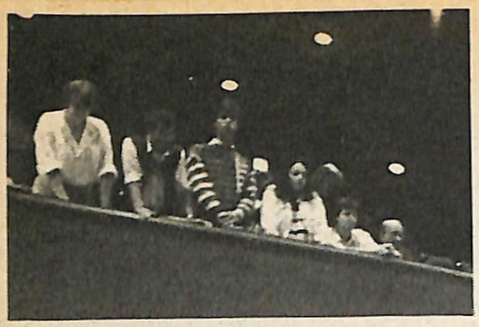

Financieel verslag

Het financiële verslag wordt kritisch onder de loep genomen, op enkele punten wordt opheldering verschaft, waarna goedkeuring volgt. De konklusie is overigens dat de financiële situatie van het Verbond niet hopeloos, maar wel zorgwekkend is.

Humanistisch Manifest

Het Humanistisch Manifest roept in de eerste plaats de vraag op welke status dit Manifest heeft. In de inleiding spreekt het hoofdbestuur van een „werkprogramma" met maatschappelijke doelstellingen waaraan in de jaren 1985-1986 vorrang zal worden gegeven. Maar onduidelijk is waar dit Manifest precies staat ten opzichte van „de beginselverklaring en doelstellingen" van het Verbond, het in het vooruitzicht gestelde herziene Humanistisch Perspektief en van de op dit kongres ook te behandelen beleidsnota. Tijdens de diskussie ontstaat nog al wat irritatie omdat het hoofdbestuur geen opheldering kan verschaffen op dit punt. Het Manifest mag niet gezien worden als een vervanging van het Perspektief, maar het is wel een richtlijn voor de komende twee jaar. Het hoofdbestuur heeft volgens eigen zeggen dringend behoefte aan uitspraken, zoals die in het Manifest zijn vastgelegd. Een voorstel om het gehele Manifest wegens overbodigheid maar in te trekken, wordt dan ook bestreden. Uiteindelijk aksepteert het kongres het idee van een Manifest als een voorlopige zaak. Bij

Letterlijke tekst van de motie over de Tamil-vluchtelingen

Het landelijk kongres van het Humanistisch Verbond, op 1/2 juni 1985 te Zeist bijeen,
overwegende:

- doel en beginselen van het HV,
- de daaruit voortvloeiende medeverantwoordelijkheid van ieder van ons voor het welzijn van elke medemens,
- de houding van de Nederlandse regering (gebaseerd op de rapportage van de Commissie-Wijnaendts) ten aanzien van de in ons land verblijvende Tamil-vluchtelingen, als zouden deze zonder gevaar voor hun leven of welzijn teruggestuurd kunnen worden naar hun vaderland,
- de volkomen anders luidende adviezen van Amnesty International, het V.N.-Commissariaat voor de vluchtelingen, de Vereniging Vluchtelingenwerk Nederland, de NOVIB, en de voormalige Nederlandse zaakgelastigde in Sri Lanka, die allemaal zeggen dat de Tamils wel degelijk gevaar lopen bij terugkeer in hun vaderland,
- de menswaardige behandeling die iedere ingezetene in ons land, zeker een vluchteling, verdient,
- dat reeds een andere respektabele geestelijke komponent in onze samenleving (de Raad van Kerken) de Regering heeft opgeroepen haar standpunt t.a.v. de Tamil-vluchtelingen te herzien;

konkludeert dat er op zijn minst sprake is van een gegronde twijfel over de rechtvaardigheid (en dus ook de juistheid) van het regeringsstandpunt in dezen;

dringt er derhalve bij de Regering op aan dat zij haar mening heroverweegt en toetst aan de eerder genoemde andere visies over de Tamils, zich daarbij realiserend dat het om niets anders gaat dan mensenlevens;

dringt er bij het Parlement op aan al het mogelijke te doen te voorkomen dat de vluchtelingen-Tamils naar hun land worden teruggestuurd, zo lang niet onomstotelijk vaststaat dat zij aldaar geen enkel vervolgingsgevaar hoeven te vrezen;

brengt deze motie ter kennis van:
- de Nederlandse Regering,
- de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal,
- de Ambassadeur van Sri Lanka in Nederland,
- Amnesty International,
- het V.N.-Commissariaat voor de vluchtelingen,
- de Vereniging Vluchtelingenwerk Nederland,

het Gemeentschappelijk Overleg Medefinanciering en de daarin samenwerkende organisaties:
- Cebemo,
- Icco
- Novib,
- het Hom
- de Raad van Kerken,
- de pers;

en gaat over tot de orde van de dag.

Foto: Hes van Huizen

het voltooien van de herziene versie van het Humanistisch Perspektief zal worden bekeken of het handhaven van het Manifest nog gewenst is.
De irritaties van kongresafgevaardigden over de status van het Manifest zijn onder andere ontstaan door het uitblijven van een herziene versie van Humanistisch Perspektief, ondanks herhaalde toezeggingen van het hoofdbestuur. Het Manifest wordt door sommigen ervaren als een programmatisch noodverband. Overigens veroorzaakt het nogal ongeduldig reageren van vergadering-voorzitter Cor de Ronde en van algemeen voorzitter Rob Tielman, die het stuk verdedigde, van tijd tot tijd een nogal geprikkelde stemming onder de kongresafgevaardigden.
Bij de afzonderlijke behandeling van de tien paragrafen van het Manifest worden enkele schoonheidsfoutjes weggewerkt en teksten verduidelijkt. Bij de paragraaf „Recht op vrede" wordt een alinea toegevoegd. Hierin wijst het Verbond het (verdere) gebruik van buitenaardse ruimte voor militaire doeleinden af.
Niet veranderd wordt de nogal vreemde zinsnede *„het op vreedzame wijze leren omgaan met* agressie en *vijanddenken."* Tijdens de diskussie over de paragraaf „versterking van de demokratie" wordt wel gesproken over de noodzaak van demokratisering op de diverse terreinen van het maatschappelijk leven. Maar dit krijgt geen plaats in deze paragraaf. Hierdoor blijft het aksent in het Manifest sterk liggen op de parlementaire demokratie en de volksvertegenwoordiging.
Een adhesiebetuiging aan de „natuurlijke geneeswijze" zal opnieuw worden geformuleerd en aan de Verbondsraad worden voorgelegd. Aan dit onderwerp zitten zoveel haken en ogen dat men staande het kongres niet tot een verantwoorde tekst kan komen. Er worden verschillende wijzigingen aanvaard onder de verzuchting: „het HB kan er wel mee leven!" Van bestuurszijde wordt toegegeven dat het Manifest zoals het er nu ligt bepaald geen schoonheidsprijs waard is.
Deze eerste kongresmiddag komt ook een voorstel over de nog niet verschenen herziene versie van Humanistisch Perspektief aan de orde. Dit geeft enige afgevaardigden de gelegenheid nogmaals hun ongenoegen te ventileren over het in gebreke blijven van het hoofdbestuur. Het verweer is dat er inmiddels een Voorontwerp van het Perspektief is verschenen. Hierop is zo uitvoerig gereageerd dat het verwerken van deze reakties aanmerkelijk meer tijd kost dan was voorzien. Op het verwijt dat aan deze reakties uit het land weinig bekendheid wordt gegeven, antwoordt het bestuur minzaam dat deze ter inzage liggen op het Landelijk Centrum te Utrecht. Deze mededeling bevredigt bepaalt niet iedereen.
Uitvoerig bespreekt men vervolgens de weg die het Voorontwerp Humanistisch Perspektief verder zal moeten gaan. Er wordt een tweede diskussieronde overwogen en een koppeling van beleid aan het op te stellen Perspektief voorgesteld. Uiteindelijk wil het hoofdbestuur het voorstel wel aanvaarden „in de geest zoals het besproken is".
Het is inmiddels vijf uur geworden, tijd voor de uitreiking van de J. P. van Praag-prijs.

Foto: Hes van Huizen

Op zaterdagavond was er het optreden van het kabaret „Vallen en Opstaan" uit de gemeenschap Amersfoort

De tweede kongresdag bespreekt men de Beleidsnota 1985-1987. Deze geeft weinig aanleiding tot echte diskussie. In het stuk worden de hoofdlijnen van het beleid in de komende jaren uiteengezet. Het bestuur verzoekt de afgevaardigden dringend niet op details in te gaan, zodat er slechts enkele vragen worden gesteld en opmerkingen gemaakt. Eén daarvan is dat vooral vermeden moet worden de indruk te wekken dat het Verbond zieltjes wil winnen. Alhoewel iedereen kan weten dat dit niet strookt met humanistisch denken, zijn sommige formuleringen in deze nota wel als zodanig uit te leggen. Verder wenst men een cijfermatige onderbouwing bij de verdere uitwerking van de nota.
Onder de strakke, formele leiding van algemeen voorzitter Rob Tielman en de ontspannen beantwoording van vragen door Ben Hoey (inmiddels gekozen als algemeen-sekretaris van het HV) wordt de konfrontatie tussen kongres en bestuur milder. Ook in de ochtenduren van deze tweede kongresdag had het van tijd tot tijd hieraan ontbroken. Met het aksepteren van deze beleidsnota is het Verbond op een vernieuwd spoor gezet. Zo wordt het inhoudelijke beleid duidelijker geformuleerd en de ingewikkelde organisatie doorzichtiger gemaakt. Ook zullen deze twee veranderingen goed op elkaar worden afgestemd. Daarmee zijn de goede bedoelingen vastgelegd. Over twee jaar – op het volgende kongres – zullen de effekten ervan op hun waarde worden getoetst.
De begroting – enerzijds gebaseerd op de Beleidsnota en anderzijds op werkgelegenheidsgaranties die voor 1985 aan het personeel zijn gegeven – geeft weinig mogelijkheden tot wijzigingen of kritiek. Het kongres keurt de begroting dan ook vlot goed. Een voorstelletje om emancipatieposten (vrouwen, jongeren, homo's) te schrappen ten gunste van de sektor publiciteit, wordt vrijwel unaniem weggestemd.

Afscheid en verkiezing

Zoals gebruikelijk kiest men met applaus de verschillende colleges: hoofdbestuur, Verbondsraad en financiële kommissie. Ook wordt op gebruikelijke obligate wijze afscheid genomen van vertrekkende bestuursleden. Speciale vermelding verdient Rie Blom. Zij heeft in een jarenlange Verbondscarrière een indrukwekkende staat van dienst opgebouwd. Ook al verlaat zij nu het hoofdbestuur, als voorzitter van de Humanistische Stichting voor Huisvesting van Bejaarden (HSHB) blijft zij aktief voor de humanistische beweging.
Met de verkiezing van nieuwe bestuursleden is ook deze tweede dag van het kongres ten einde. Rest nog de vermelding van afsluitende toespraak van voorzitter Rob Tielman. Behalve een korte samenvatting van hetgeen het kongres de afgelopen twee dagen heeft opgeleverd, trekt hij fel van leer tegen wat zich noemt de Humanistische Partij. Hij is het geheel oneens met de Raad van State, die inschrijving van deze partij bij de Kiesraad heeft gebilligd. De zogenaamde politieke partij ontwikkelt zich steeds meer tot een sekte, met alle kwalijke gevolgen van dien. Opnieuw zal een gerechtelijke procedure worden aangespannen. De Humanistische Partij geeft namelijk sinds kort ook een tijdschrift uit met de naam „De Humanist". Niet alleen het tijdschrift van het Humanistisch Verbond maar ook het kwartaalblad van de Internationale Humanistische en Ethische Unie (IHEU) draagt al sinds jaar en dag deze naam. Kortom: eens te meer een bewijs dat er werk aan de winkel is voor het Verbond, onder meer is zijn strijd tegen dogmatisch sektarisch denken.

Chiel Verduijn

Foto: Chris Pennarts

BIJ DE TOEKENNING VAN DE J.P. VAN PRAAGPRIJS 1985 A

HET VERMOGEN OM D AFSTAND TE ZIEN ZON

Onbetwistbaar hoogtepunt van het tweedaagse kongres was ook dit keer weer de uitreiking van de J.P. van Praagprijs. De schrijfster Hella Haasse kreeg de prijs voor haar gehele oeuvre omdat zij door de jury wordt gezien als *een waardig representant van een rijke humanistische traditie in de Nederlandse letterkunde.* Jurylid Piet Thoenes reikte de prijs aan het eind van de eerste kongresdag uit. De redaktie van de Humanist vroeg hem hoe de toekenning van de tweejaarlijkse prijs nou in z'n werk gaat en waarom dit jaar Hella Haasse werd uitverkoren. De heer Thoenes gaf zijn verhaal de vorm van een „open brief" aan Hella Haasse.

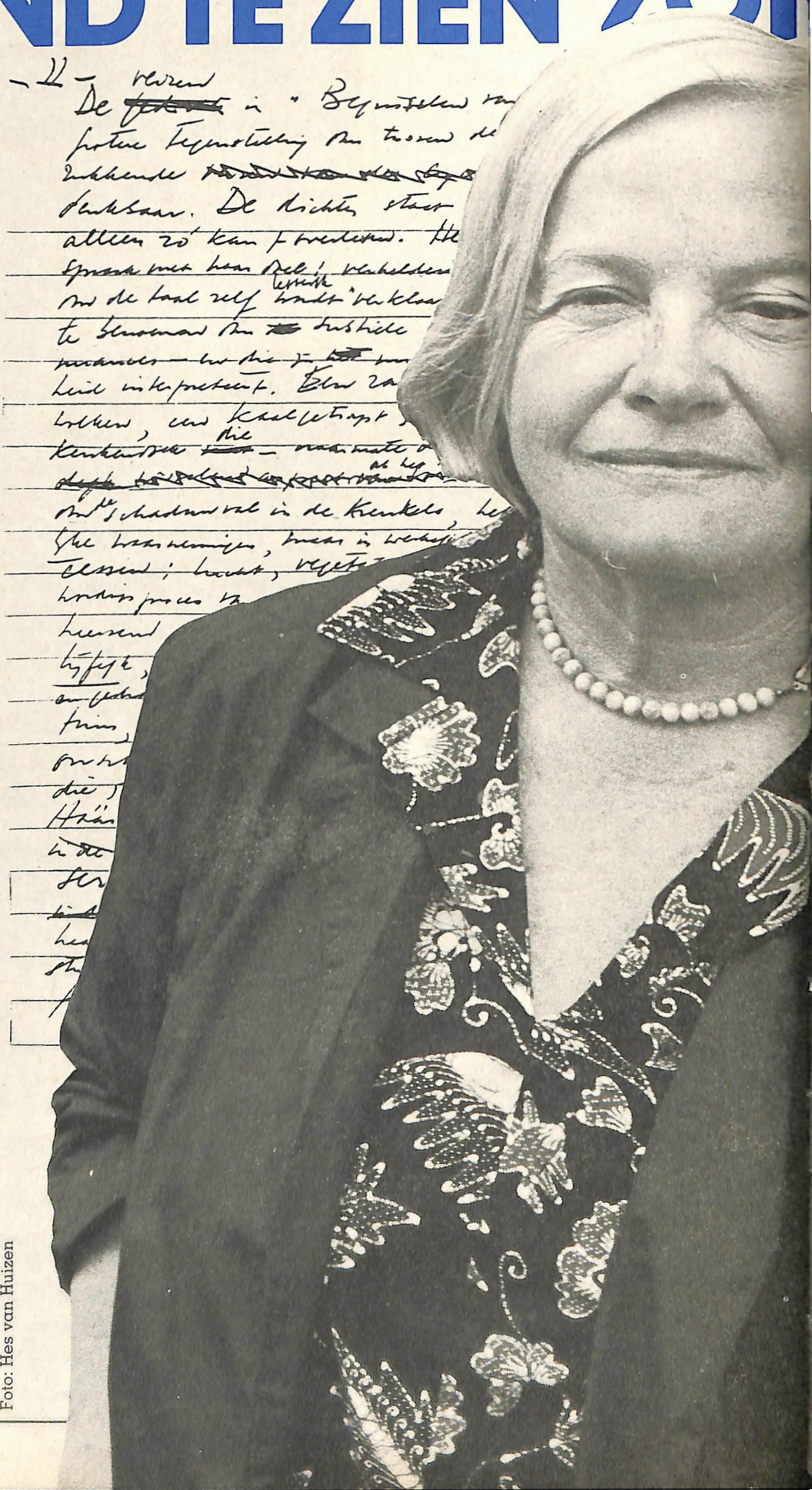

Foto: Hes van Huizen

AN DE SCHRIJFSTER HELLA HAASSE

DE DINGEN OP IDER ZE LOS TE LATEN

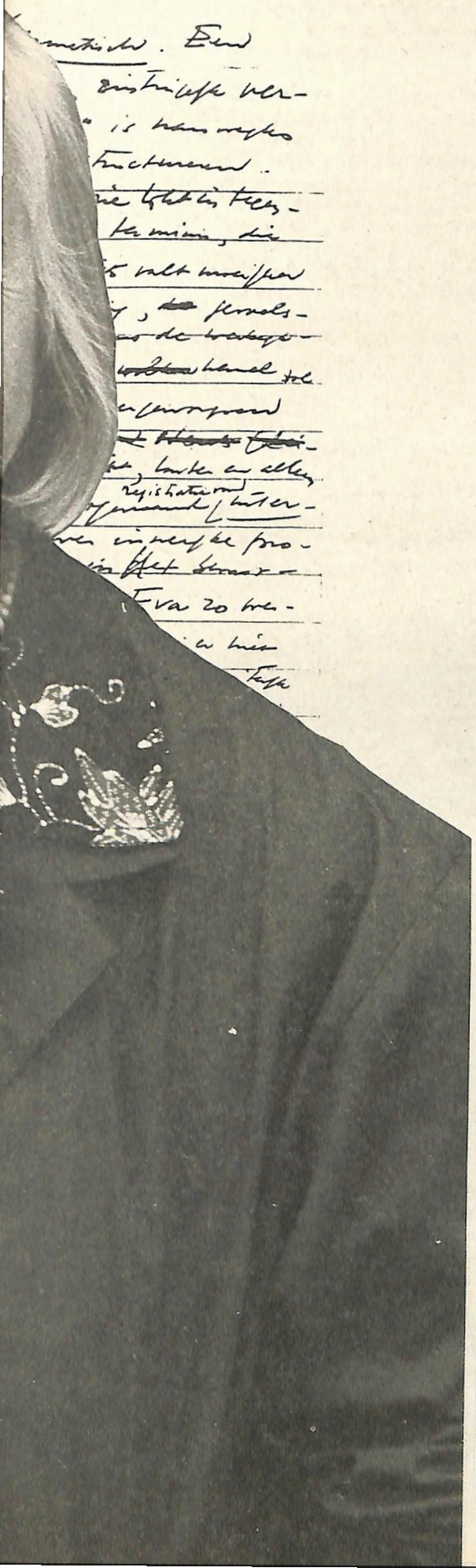

Beste Hella,

Nu dan is de hele vrolijke stampij van de uitreiking van de J.P. van Praag-prijs weer verleden tijd. We zitten allebei weer thuis en zijn terug bij de dingen van de dag. Toch houdt de idee van de prijs, het hoe en waarom me nog bezig. Al was het alleen maar, omdat ik heb beloofd er nog wat over te schrijven voor de „Humanist".
Maar ook naar jou toe vind ik het wel aangenaam om het een en ander nog eens op een rijtje te zetten. Hoe het zo gekomen en gegaan is. „Op een rijtje zetten" klinkt eigenlijk al, alsof er ooit een rijtje geweest is. Misschien bestaat er bij ons ook wel zo'n vaag algemene voorstelling, dat zo'n voorbereiding van een prijs-uitreiking een keurig uitgekiende business is.
Dr. Doolittle placht zijn reizen voor te bereiden door zichzelf te blinddoeken, in de voor hem liggende atlas een blad op te slaan en dan op dat blad ergens een speld te prikken. Met de jury van de J.P. van Praagprijs, (wat hier volgt schrijf ik trouwens voor eigen rekening en wat Roethof en Rood ervan vinden, zal nog moeten blijken), is het niet zo gegaan dat we in de blinde een telefoonboek gepakt hebben, het hebben opengeslagen en toen maar geprikt. Dan waren we natuurlijk ook nooit in St. Witz terecht gekomen.
Maar hoe dan wel?
De J.P. van Praagprijs is nog een jonge prijs. Er is nog niet zo'n vaste traditie. Als ik denk aan de meeste prijswinnaars tot dusver: Carmiggelt, Annie Romein-Verschoor, Geert van Oorschot, Piet Spigt, Anton Constandse, Hein Roethof, Hella Haasse, dan is dat best een bont gezelschap. De jury komt ruim voor de tweejaarlijkse uitreiking een keer bijeen voor een eerste beraad. Ze doet dat in voorzichtige spontaniteit, maar ook wel systematisch. Er is een overzicht gemaakt van mogelijke terreinen en kategorieën, die we een paar keer doornemen.
Ondertussen komt een losse diskussie op gang over ontwikkelingen en toestanden binnen het Nederlandse humanisme (wat dus meer is dan het HV) en over wat we vorige keren deden. Dan worden er voor en na toch al namen genoemd, reakties aangevoeld en zo ontstaat er al een eerste ruime selektie. Dan, als het goed gaat en naar mijn mening gaat het goed – we zijn best trots op onze prijswinnaars – komt er op een ogenblik zoiets als een Aha-Erlebnis: iemand noemt een naam of een kategorie waar de beide anderen op reageren met instemmende knorgeluiden. Dat kan dan in de loop van de bijeenkomst nog een keer gebeuren en nog een keer. Zo'n naam waarvan ieder denkt: dat zou wel wat kunnen wezen. Wie is dan wel wat? De opdrachtstelling voor de prijs is ruim: in aanmerking komt iemand, die verdienstelijk is als humanist, impliciet of expliciet, door wat hij/zij is of was, deed of doet.

Hoe dat bij de andere jury-leden werkt, zou ik nog eens moeten navragen. Maar voor mij geldt al gauw dat de kandidaat een aardig mens moet zijn. Al zou hij of zij nog zo knap of begaafd zijn, ik zou het moeilijk vinden enthousiast te worden voor een doorgewinterde cynicus of een pertinente druiloor.
Met aardig bedoel ik niet zo maar gezellig in de omgang, maar openstaand, geanimeerd, warm, begaan, inspirerend. Dan mag hij/zij tussendoor best getuigen van kritische zin en onverhulde dwarsligging. Dat is heus wel aardig te doen.
Maar met aardig zijn ben je nog geen prijswaardig humanist.

Er moet voor ons iets zijn van een herkenbaarheid van een hogere orde. Binnen een ruimere kontext, ideologisch, ambachtelijk, organisatorisch, sociaal of kultureel moet iets zichtbaar worden, waaruit een affiniteit naar voren komt. Er moet aan de een of andere weg getimmerd worden. Als wij daar langs komen, blijven we stil staan en zeggen enthousiast: kijk nou eens!
Maar welk getimmerte dan? Langs welke weg?
Het algemeen erkende timmeren langs de brede weg is hier niet zonder meer behulpzaam. De prijs zal niet snel gaan naar iemand die zo voortreffelijk kolonelt, bisschopt of bedrijft.
De ambachtelijke voortreffelijkheid binnen de eigen wereld is niet genoeg. Wij hebben de prijs ook nooit gegeven aan iemand omdat hij zo'n voortreffelijke funktionaris was binnen het HV. Er komt blijkbaar bij dat de weg waarlangs getimmerd wordt niet al te afgetrapt mag zijn en dat het bouwsel aan meer moet voldoen dan aan de algemene bouwvoorschriften.

Nu ben ik nog steeds bij de grote cirkels en de algemene overwegingen. Er is nog weinig gezegd over de specifieke eigenschappen van een excellent humanist. Nu, laat ik dan maar eens een rijtje afgaan van punten die bij mij hoog genoteerd staan. Eigenlijk denk ik dan – après l'évènement – al heel gericht eraan waarom Hella Haasse voor ons zo

Hella Haasse: „Het wonder van het miljoenenvoudig gesplitst en toch één zijn van de wereld beneemt mij de adem (Uit: Zelfportret)

interessant is. Al zul je wel merken dat heel veel daarvan ook mag gelden voor anderen op onze lijst prijswinnaars.
Om te beginnen dan het type relatie dat jij, Hella, hebt met de wereld en de mensen om je heen. Daarvan verwacht ik twee dingen. In de eerste plaats is die relatie eerlijk, soms op het meedogenloze af. Scherp observerend, zoals dat stel mensen in de auto in het begin van „De ingewijden" of dat stel met autopech in „Cider voor arme mensen". In de tweede plaats verwacht ik dat die haarscherpe schildering niet leidt tot ontluistering der beschrevenen of wereldwalging bij de beschrijver/ster of zijn/haar lezers. Het blijft binnen de grenzen van de 17de-eeuwse genreschildering: het gezin van Jan Steen of de regentessen van Frans Hals.

Nu, zo'n scherpe blik op de buren hebben wel meer Nederlandse auteurs. Waar dat leidt tot vlucht (naar Londen of Parijs of uit de wereld tout court), of waar dat leidt tot een épater le bourgeois door gruwel op gruwel op het nietbehouden huis te stapelen, voor de zulken mag iemand voor mij best een literatuurprijs uitreiken. Maar niet een prijs als de onze.
Het aardige van die blik van jou is nou juist dat je je een soort radar-ogen aanmeet.
There is more than meets the eye. Interessant doe je dat door het aanbrengen van een netwerkstruktuur in de opbouw van het verhaal. We horen bijvoorbeeld over iemand – de een of andere huurder of onderhuurder – eerst via hemzelf, dan via Annie en nog later door Piet en door die blikverschuiving gaat al blijken van alles anders te zijn dan het leek. Door dat hologram-effekt komt er nog al eens iets aan de dag dat het daglicht eigenlijk niet zo velen kan: bij Theseus, Hadrianus of madame de Merteuil. Toch leidt de diagnose nooit tot moralistische verwerping. We drukken niemand helemaal aan het hart, maar gooien hem ook niet in de prullemand. Als dat het mensbeeld is, wordt daarachter dan ook iets zichtbaar van een wereldbeeld? We zien al die mensen moeizaam maar onophoudelijk voortpeddelen in roerig water, maar wordt dat water zelf ook in kaart gebracht? Zijn er voorspelbare stroomversnellingen, baaien, havens?
Gezien je preokkupatie met doolhoven, dwaaltuinen en ondoorzichtige wouden hoeven we ons daar niet te veel illusies over te maken. Als het allemaal al op de een of andere betrouwbare Michelinkaart stond, dan had je voor je figuren niet zo veel verrassingen in petto. De wegen zijn verregaand toch *de wegen der verbeelding.* Als ik er een term voor uit moest vinden, zou ik bij jou spreken van een romantisch realisme.
Je romanfiguren (of hun historische pendanten: de Bentinck's of koningin Sophie) zijn vlijtig bezig hun kronkelig paadjes aan te harken. Maar ze doen dat op zijn minst in de open lucht bij wisselvallig weer. Er is in je boeken het onvoorspelbare, ten goede of ten kwade. Hoe is dat dan bij het humanisme? Is dat juist niet: het verklaarde, het rationele, het wetenschappelijke? Nu, misschien zou ik dat zelfs soms wel graag willen. Van jou leer ik echter, dat het leven onhelder is, verward, raadselachtig. Misschien moet ik daarvoor dan maar (een tijdje) kapituleren.
Maar wat je mij (en andere humanisten) toch laat is de opdracht om te blijven sleutelen. We kunnen niet veel verklaren. Misschien is er geen waarlijk te bereiken haven. Maar we blijven peddelen.
Het relativisme dat daaruit spreekt is een goed humanistisch kernstuk. Waar we het gesprek eens over zouden moeten voortzetten, is de vraag wat de kombinatie kan zijn van romantiek en humanisme.
De romantiek zal de humanist aanspreken vanwege het beklemtonen van het individuele en onvervangbare, vanwege het vermogen de mens naar het midden van het wereldtoneel te schuiven. Vanwege warmte en direkte betrokkenheid.
Maar hoe dan met wat we met die romantiek ook in huis halen aan bloed en tranen, aan wanhoop en melodrama? Vooral ook aan overbeklemtoning van het hyperindividuele, een klip waarlangs het humanistenscheepje naar mijn smaak al te strak schuurt.

Hella Haasse en de vrouwen.
Wat ik zo knap van je vind, is je vermogen om zowel mannen als vrouwen zo goed ten voeten uit te tekenen. Ze staan er in hun aandoenlijkheid, hun moed, hun angst. Soms gul, soms zuinig. Begrijpend en vol onbegrip.
Soms denk ik wel eens, dat ik ze nog beter zou begrijpen als je iets meer ver-

Piet Thoenes spreekt namens de jury van de J.P. van Praagprijs prijswinnares Hella Haasse toe

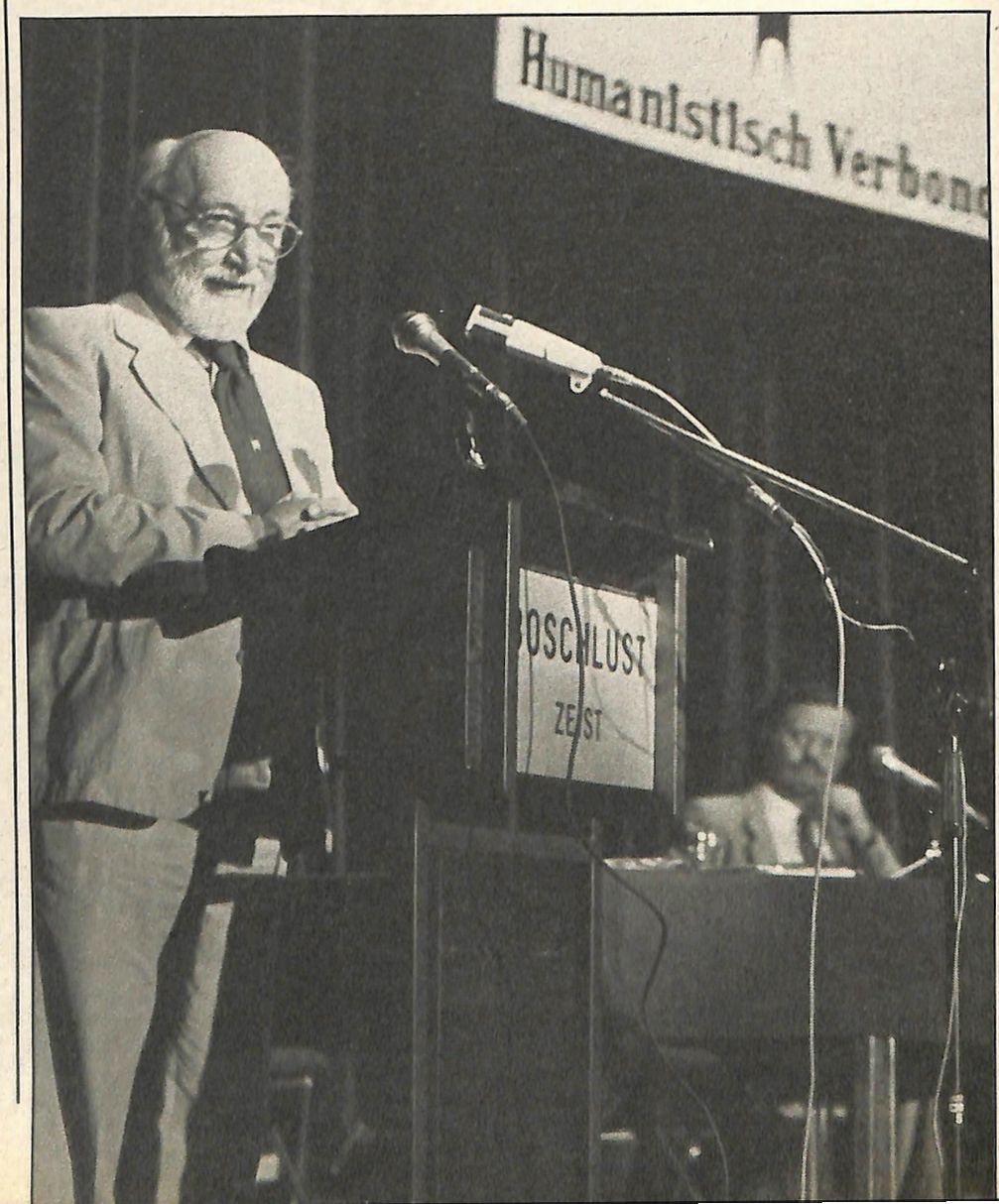

Foto Hes van Huizen

telde over wat ze in bed uitvoerden. Maar dat is misschien een preokkupatie van mij persoonlijk en zou nauwelijks geschikt zijn om een helderder licht te werpen op je humanistische kwaliteiten.
Maar nu over je vrouwen. Madame de Merteuil uit de Daal-en-Bergse brieven, mevrouw Bentinck en niet te vergeten Ariadne. Ik kies hen er uit omdat ze ieder in hun tijd en plaats een stuk vrouwenemancipatie vertegenwoordigen. Je schildert ze met aandacht en liefde, ook wel met respekt en bewondering. Maar ze krijgen nergens de schrille kleuren van het bidprentje. Het blijven gevangen, te kort schietende vrouwen. We voelen met ze mee en houden toch een glimlach. Ze worden ook nergens verfraaid door het onttakelen van hun mannelijke tegenspelers. Die hebben ook hun levensgrote gebreken, maar ze blijven er bij horen. Onvolmaakte mannen en vrouwen die het toch met elkaar moeten klaren. Waar dat niet lukt kan het aan beiden hebben gelegen.
De grauwe beelden die je geeft van man-vrouw-verhoudingen doen mij er trouwens wel eens toe neigen om je een bemoedigend knipoogje te geven: ze hebben het vast ook wel eens leuk met elkaar.

Je hebt zo mooi van de J.P. van Praagprijs gezegd: Ik heb er niet naar gedongen, hij is mij geworden. Dat is zo. Het is een onbedingbare prijs en de toekenning moet gebeuren vanuit een onmiskenbaar besef van authenticiteit. Laat ik nu eens optillen, wat ik na het hiervoor gestelde wel zou kunnen zien als het belangwekkende, de voorbeeldwaarde, die er van jou voor ons uitgaat.

Dat is je vermogen om de dingen op afstand te zien, zonder ze los te laten. Er is wel degelijk een afstand herkenbaar: werkelijke afstand. Je neemt ons vaak mee op reis: Frankrijk, Italië, Kreta, Indië. Ook ga ik graag met je op reis in de tijd, de achttiende eeuw, de vijftiende, de veertiende, de vierde eeuw. Vaak overgangstijden met alle identiteitsproblemen die daarbij horen.
Vóór alles is het een mentale afstand, een vermogen tot abstraktie. De gebeurtenissen brengen de mensen in beweging, waardoor ze zich helderder aftekenen. Ze worden onverholen zichtbaar, in hun grandeur en hun misère. Ze gaan bijna model staan.

Maar je laat ze toch niet los, zo min als ze ons los laten. Ze blijven bij je wonen, huurders of onderhuurders. Zelfs mijnheer en mevrouw Bentinck, waar ik op de duur niet veel meer in zie, horen toch tot de familie. Ze zijn ook echt de achttiende eeuw. Het enthousiasme voor die tijd deel ik wel met je, wat zou het mooi zijn als het Nederlandse humanisme naast zijn aandacht voor de renaissancistische voor-ouders iets uitvoeriger zou willen rond kijken in deze verlichte afdeling van de Ahnengalerie.

Die vasthoud-loslaat-relatie, die abstraktie zonder vervreemding, waar zou dat vermogen van jou nu vandaan komen? Het lijkt me dat dat al in je voortreffelijke eersteling Oeroeg herkenbaar is. Een Hollands kind en een Indisch kind die samen opgroeien, bijna lijkt het een symbiose. Op het eind is er toch tweeheid, van een misschiene herontmoeting zegt de blanke in het boek: „Was het werkelijk Oeroeg? Ik weet het niet en zal het nooit weten. Ik heb zelfs het vermogen verloren om hem te herkennen".
Dat raadselachtige van bij elkaar en ook niet bij elkaar, lijkt me vaak herkenbaar in de ambivalente houding van de Nederlander/Nederlandse die gebonden is, zowel aan Indië als aan Nederland, maar die toch niet zonder meer, honderd procent bij een van de twee echt horen kan. Dat kan leiden tot krisis, identiteitsverlies, alle mogelijke narigheid. Bij jou lijkt het me te hebben bijgedragen aan dat vermogen dat elke humanist uit de aard van zijn instelling zo zou kunnen sieren: het vermogen tot nabijheid op afstand.

Nu ik dit herlees, zie ik ineens de dreigende vinger van Hes van Huizen, de eindredakteur van de Humanist: „... En denk erom dat je er niet een artikel voor Rekenschap van maakt!"
Wat die Rekenschap betreft: in het juninummer staat een bloem van een artikel dat Roelie van der Hoeven-Koning aan je heeft gewijd. Aan dat artikel en aan een gesprek met haar heb ik veel inspiratie ontleend om nader met jou bekend te raken.
Wie dat bevriend raken nog wenst voort te zetten, raad ik dat artikel in Rekenschap zeer aan.

Beste Hella, het was goed toeven bij je. Zowel echt bij jou en Jan thuis in St. Witz, alsook in je werken.
Hartelijk dank voor je aanvaarding van de J.P. van Praagprijs. Ik hoop dat de toekenning zal helpen om tussen jou en ons de optimale maat te vinden tussen afstand en nabijheid.

P. Thoenes

...Vergeet men dat Hella Haasse een vrouw is?

...Eerder wekt het verwondering dat de vrouwenbeweging nooit zo erg naar haar heeft omgekeken. In Hannemieke Stamperius' Vrouwen en literatuur (1980), dat toch de pretentie heeft het eerste boek te zijn „dat zich met de theorie betreffende vrouw en literatuur in Nederland" bezighoudt, komt ze in het geheel niet voor; voor haar werk is nooit konsequent de aandacht gevraagd in feministische bladen...
...maar het raadsel van de verwaarlozing door hen die zo graag vrouwelijk talent tegen de keer in bepleiten, blijft. Ligt het aan Hella Haasse's bescheidenheid, haar leeftijd, haar onnadrukkelijke geëmancipeerdheid, haar productiviteit, de afwezigheid van felle kreten in haar werk, haar weinig avantgardistische opvatting over wat vrouwelijk is?
Is zij, als Nederlands schrijfster zo zeer opgenomen in de leesgewoonte van het publiek, dat men eenvoudig vergeet, dat ze een vrouw is? Of ligt het aan de verrassende feministische blindheid voor ook andere namen: Bep Vuyk, Marianne Philips, Augusta de Wit, Henriëtte van Eyk, Ida Gerhardt, alsof die er allemaal niet toe doen en de Nederlandse literatuur nog steeds wacht op de Eerste Echte Vrouwelijke Schrijver?
Angenies Brandenburg in Bzzletin 91 p55, 56

Werken van Hella Haasse

Oeroeg (1948)
Het woud der verwachting (1949)
De verborgen bron (1950)
De scharlaken stad (1952)
De ingewijden (1957)
Cider voor arme mensen (1960)
De meermin (1962)
Een draad in het donker (1963)
Een nieuwer testament (1966)
De tuinen van Bomarzo (1968)
Krassen op een rots (1970)
Huurders en onderhuurders (1971)
De meester van de neerdaling (1973)
Een gevaarlijke verhouding of Daal-en-bergse brieven.
Mevrouw Bentinck of onverenigbaarheid in karakter.
Het licht der schitterige dagen (1981)
De grote der aarde of Bentinck tegen Bentinck (1982)
De wegen der verbeelding (1984)

ÉÉN VOOR DE HEB

Op het kongres van het Verbond werd men het eens over de tekst van het Humanistisch Manifest. Dit geldt nu als het aktieprogramma voor de komende twee jaar. (Maar waarschijnlijk zal er ook daarna nog genoeg werk aan de winkel zijn).
Er is in humanistische kring al lange tijd grote behoefte aan zoiets korts, konkreets en makkelijk hanteerbaars als dit manifest. Daarom hebben we er in deze Humanist maar meteen twee bijgesloten. Eén voor de heb en één voor de geef.
De folder past precies in een gewone doorsnee-envelop. Leuk voor die nabije nicht of verre oom.

ÉÉN VOOR DE GEEF

Misschien wilt u nog meer exemplaren hebben. Dat kan. Daarvoor moet u dan even bellen met het Verbond (030-318145) of een kaartje naar postbus 114, 3500 AC Utrecht.

HET NIEUWE HOOFDBESTUUR

Het Humanistisch Verbond heeft een nieuw hoofdbestuur. Op het kongres werden zes nieuwe hoofdbestuursleden gekozen. Van de zittende bestuursleden stelden drie zich niet meer kandidaat: Rie Blom, ab Eikenaar en Bas van Eyndhoven. Drie bestuursleden traden tussentijds af: Wim van Duyl, Jan Schnerr en Johan Wijne. Het hoofdbestuur van het Verbond telt nu eenentwintig leden, acht vrouwen en dertien mannen. De funktie van tweede sekretaris van het HV is momenteel nog vakant.
Het dagelijks bestuur van het Verbond bestaat uit Rob Tielman, Cor de Ronde, Bert Schwarz, Ben van Hoeij, Ton Termeulen, en Lex Hagenaars.

Rob Tielman
(algemeen voorzitter)

Cor de Ronde
(vice-voorzitter)

Bert Schwarz
(vice-voorzitter)

Ben van Hoeij
(algemeen sekretaris)

Lex Hagenaars
(algemeen penningmeester)

Ton Termeulen
(tweede penningmeester)

Anna Blaak

Arie den Broeder

Jorine Boegem

Henk Engelsman

Marco Gans

Pieter van der Hulle

Anneke Krijnen

Mettha de Nachtegaal

Ben Olivier

Clari Passchier

Henk Smit

Regina Visscher

Yvonne Wagensveld

Cees van Wijk

Rommie van Walraven

Hennie Baas (direkteur)

Judaïsme verdeelt humanisten binnen en buiten Israël

Moet de internationale humanistische beweging openstaan voor een organisatie die humanisme en judaïsme „in een zionistische geest" wil verenigen? Als de IHEU (International Humanist and Ethical Union) van 2 t/m 4 augustus in Parijs bijeenkomst, is deze vraag opnieuw aan de orde. Dat is noodzakelijk geworden door protesten uit onder meer Duitsland en Israël. Men verzet zich tegen de aansluiting van de Israël Association for Secular Humanistic Judaïsme (IASHJ). Op de IHEU-jaarvergadering vorig jaar juli in New York liepen de emoties over de toelating hoog op. Bij stakende stemmen gaf de stem van de voorzitter toen uiteindelijk de doorslag ten gunste van de IASHJ. Behalve dat deze bevoegdheid formeel wordt aangevochten, is er vooral verzet tegen zowel het zionistische als het judaïstische karakter van de in 1984 opgerichte humanistische organisatie. Het zionisme acht men een te eenzijdige politieke orientatie en door niet het humanisme maar het judaïsme te kiezen als belangrijkste uitgangspunt, vrezen sommigen dat dit in de praktijk diskriminerend uitwerkt voor niet-joodse humanisten in Israël.

door Casper Vogel

Als doorslaggevend motief voor toelating noemde de IHEU vorig jaar het pluralistische karakter van de eigen organisatie. Hierdoor zou men geen partij kunnen kiezen in wat als een intern debat wordt bestempeld. Bovendien voldeed het nieuwe lid aan alle formele vereisten voor toelating.
IHEU-medevoorzitter Bert Schwarz hierover: „Reeds een jaar eerder, in Zutphen, was de principebeslissing gevallen, namelijk dat de IHEU een „ruime" interpretatie van humanisme zou aanvaarden. Een spektrum dat zich uitstrekt van pure atheïsten aan de ene kant tot religieus humanisten aan de andere kant. Men vond het veel belangrijker álle „non-theïsten" (dat wil zeggen zij die geen goddelijke invloed op ons gedrag erkennen) te verenigen, dan om terwille van de zuiverheid van de leer zich te verdiepen in alle mogelijke verschilpunten." Tegenstanders wijzen er op dat die ruime interpretatie van toelatingskriteria in dit geval de humanistische beginselen zelf in het geding brengt. Daarom vinden zij het konflikt ook geen interne Israëlische kwestie. Zij dringen erop aan dat álle bestuursleden zich dit keer uitspreken. Ook plaatsen de tegenstanders vraagtekens bij de beweerde neutraliteit van de IHEU. Immers een jaar eerder (in Zutphen) had de IHEU met ruime meerderheid besloten de IASHJ uit te nodigen het lidmaatschap aan te vragen. Toen echter al waren de diepgaande meningsverschillen bekend tussen de IASHJ en de ISHA, de Israel Secular Humanist Association. Deze organisatie is sinds 1979 bij de IHEU aangesloten. De ISHA verzet zich krachtig tegen toelating van de nieuwe groep. Sommigen vinden dit weer neigen naar intolerantie.

Glazer versus Hasson

Eén van de oprichters van de IASHJ is *Gabriel Glazer*. In 1982 vertegenwoordigde hij nog samen met ISHA-voorzitter *Isaac Hasson* de ISHA op het IHEU-kongres in Hannover. Daar werd een resolutie aangenomen waarin de Israëlische inval in Libanon werd veroordeeld. Deze resolutie kreeg de steun van Hasson. Glazer echter wees hem af. Kort daarop brak hij met de ISHA en nam aktief deel aan het opzetten van de IASHJ. Daarvoor zocht hij ook internationaal steun.
De kontroverse draait dus niet alleen om het begrip judaïsme (dat Hasson onverenigbaar vindt met humanisme) maar heeft duidelijk ook een politieke achtergrond. Glazer (IASHJ) vindt de ideeën van Hasson (ISHA) volkomen irreëel. Volgens hem vervreemdt Hasson zich daardoor van een groot aantal humanistisch denkenden in Israël. Inderdaad is (vermoedelijk) slechts een honderdtal mensen lid van de ISHA. Hasson stelt daartegenover dat gebrek aan populariteit geen reden mag zijn om principes overboord te zetten.

Israël als klankbord

Eén ding lijkt duidelijk: de ideeën van de ISHA zouden in humanistische kringen weinig opzien baren, als niet juist Israël er het klankbord van vormde. De ISHA is voor een grondwet die voor alle burgers gelijke rechten garandeert. Dus zonder enig onderscheid naar (etnische) afkomst, godsdienst, nationale herkomst of geslacht. De ISHA kiest voor strikte scheiding van kerk en staat en wenst – in tegenstelling tot de IASHJ – ook geen speciale positie voor de joodse godsdienst of kultuur. Dat betekent niet dat hij zélf geen bijzondere waarde hecht aan zijn kultuur en joodse identiteit. Maar hij wil er alleen geen bevoorrechting ten opzichte van anderen aan ontlenen.
ISHA-voorzitter Hasson: „Waarom zou een Joodse humanist meer toegewijd zijn aan het Jodendom elders ter wereld, dan aan enige andere menselijke samenleving? Waarom zou een humanist in Israël minder begrip opbrengen voor zijn niet-Joodse buurman, dan voor een Jood ergens in de VS? Hebben bijbelse geschiedenis en aloude gebeurtenissen die misschien twee of vierduizend jaar geleden plaatsvonden, meer betekenis dan de tijd waarin wij nu leveren? Moet een humanist, in reaktie op Hitler en de Holocaust, zich nationalistische op de eigen groep gerichte begrippen eigen maken, of daarentegen opkomen voor universele menselijke samenwerking, teneinde te voorkomen dat nationalisme en racisme waar dan ook opkomt?"

Voortbestaan van Israël

Het verwijt dat hij niet ziet hoe Israëls vijanden klaarstaan om land en volk te vernietigen, beantwoordt Hasson met verwijzing naar de houding van Israël zelf tegenover de Palestijnen. Hij erkent wel de rechtvaardiging voor het ontstaan van Israël (waarvoor hij destijds trouwens zelf meevocht in de Joodse terreurgroep Lechi, samen met de huidige vice-premier Sjamir), maar is ervan overtuigd dat het voortbestaan op langere termijn alleen mogelijk (en wenselijk) is als het land zich weet om te vormen van een Joodse staat voor een uitverkoren volk tot een moderne, pluriforme samenleving waarin zowel gelijke rechten als kansen zijn voor iedere kultuur, ras of godsdienst – zoals in de

Foto's: ABC-press

Volstrekte scheiding van kerk en staat of niet? Op de foto een demonstratie van orthodoxe joden in Jerusalem voor het invoeren van kerkelijke wetten in Israel

meeste Westerse demokratieën. Een oplossing van het Palestijnse vraagstuk ziet hij dan ook liggen in de richting van een uiteindelijke konfederatie van zo'n Israël met een gelijksoortig Palestina, dat in een tussenfase geformeerd zou moeten worden op de westelijke Jordaanoever en in de Gazastrook. Zo'n streven moet volgens Hasson worden gerealiseerd vanuit de universele humanistische grondhouding waarin ieder individu en elk volk als gelijkwaardig wordt erkend.

Het Judaïsme van Glazer

Met deze denkbeelden kom je onvermijdelijk in botsing met de heersende opvattingen in Israël.
Gabriel Glazer wijst er terecht op dat de meeste Israëli's nooit in de synagoge komen, hun kinderen naar de Joodse openbare school sturen en dat zij slechts „lippendienst" bewijzen aan historische godsdienstige vormen zoals Joodse feestdagen en huwelijkssluiting. Velen van hen ziet hij als „natuurlijke kandidaten" voor een ongodsdienstig-humanistische beweging in Israël. Ze hebben echter een „gevoel voor de werkelijkheid" dat ze bindt aan de Joodse geschiedenis en de Joodse Diaspora.
Men kan twisten over wat onder die werkelijkheid precies verstaan moet worden, maar deze opstelling verklaart wel de ongetwijfeld grotere aantrekkingskracht van de nieuwe IASHJ.
Ook IHEU-medevoorzitter Bert Schwarz is van mening dat de kans veel groter is dat de IASHJ iets bereikt aan hervormingen in de richting van een „humanistische levensvisie" dan de ISHA. De IASHJ heeft een veel nauwere aansluiting bij de bestaande situatie in Israël.
Evenals de „oude" ISHA gaan de humanistische judaïsten ervan uit dat de mens soeverein is over zijn leven, denken en geloof. Ze staan ook voor verdraagzaamheid, persoonlijke vrijheid voorzover niet beperkt door de vrijheid van anderen binnen een demokratische samenleving. De IASHJ echter ziet Judaïsme niet als godsdienst, ook niet in een vrijzinniger geest; maar als „totaliteit van de Joodse kultuur, traditie en levenswijze – het produkt van de scheppende geest van het Joodse volk in al z'n generaties." De godsdienst is daarvan een belangrijk en centraal onderdeel, maar zeker niet het enige. De aloude Joodse „heilige geschriften, de Thora (Gods Wet), Pentateuch (Boeken van Mozes), Talmoed (gebedenboeken) en de Halacha („de weg", de traditionele op deze geschriften gebaseerde Joodse levensstijl) worden door de IASHJ niet gezien als een bron van gezag, maar als bron van inspiratie (voorzover ze samengaan met humanistische, rationele en morele inzichten). Het is de bedoeling om vanuit dit gezichtspunt te werken aan een systematische nieuwe interpretatie van deze geschriften. Daarbij staat men ook open voor de ideeën van zowel moderne niet-orthodoxe Joodse denkers als van grote niet-Joodse humanisten elders ter wereld.
Deze eigen interpretatie benadrukkend, pleit de IASHJ echter evenzeer voor het voortbestaan van tal van andere judaïstische opvattingen, ook orthodoxe. Judaïsme is voor hen dus eerder een rijk komplex van verschillende betekenissen dan een eenduidig te definiëren begrip (daarom wordt het hier ook niet simpelweg vertaald met „Jodendom").
De IASHJ wil ook aktief zoeken naar herwaardering voor traditionele gebruiken en feesten, zoals het branden van kaarsen voor de Sabbath, besnijdenis, Bar-Mitswa (religieuze volwassenwording), Chanoeka (licht/inwijdingsfeest), Pesach (Pasen) en Rosj Hasjana (nieuwjaar). Op de achtergrond van dit verlangen speelt zeker ook mee de erkenning dat de godsdienst – ook al verloor deze persoonlijk aan betekenis – een beslissende rol heeft gespeeld bij de overleving van het Joodse volk en dat als enige faktor ook kan blijven doen. Daarom zijn de humanistische judaïsten niet voor volledige doorvoering van de scheiding van kerk en staat in Israël en ook niet voor afschaffing van het verplichte bijbelonderwijs op school.

De rol van het Zionisme

Een van de felst omstreden punten in deze kontroverse is de betekenis en de

rol van het Zionisme. Vanaf de oprichting heeft de ISHA van Hasson (zelf anti-Zionist) dit ook binnen Israël zeer verschillend gewaardeerde begrip buiten de diskussie willen houden. Daarmee dacht hij de krachten te kunnen sparen voor de primaire doelstellingen waarover men het wel eens was: scheiding van kerk en staat, grondwettelijk gelijke rechten voor alle burgers, privatisering van de godsdienst, gewetensvrijheid voor allen.
Dat dit streven niet lang houdbaar bleek (als het al ooit mogelijk zou zijn), heeft te maken met een initiatief in 1981 van de Amerikaanse Society for Humanistic Judaism. Dit is een religieus-humanistische organisatie, geleid door rabbijn Sherwin T. Wine. In liberaal-Joodse kringen, maar ook in samenwerkingsverbanden tussen humanistische organisaties in de VS is rabbi Wine een opmerkelijke rol gaan spelen. Bij de IHEU heeft hij zich tot dusver niet willen aansluiten, al zijn er indirekt kontakten. Ook de ISHA onderhield – tot 1981 – met hem goede betrekkingen (bijvoorbeeld door uitwisseling van standpunten in elkaars tijdschriften), hoe groot de verschillen in stijl en doelstelling ook waren.
Het door Wine ontwikkelde concept van het humanistische „Vierde Alternatief" in het Jodendom (naast orthodox, conservatief en liberaal) heeft waarschijnlijk grote invloed gehad op de dissidenten in de ISHA – en later op de beginselverklaring van de IASHJ. Hoewel minder vrijzinnig-religieus getoonzet vindt men er tenminste veel ideeën in terug die Wine eerder formuleerde in zijn boek „Humanistic Judaism" (uit 1978) en vervolgens in de door hem voorgestelde Verklaring van Eenheid op een Konferentie van ongodsdienstige en humanistische Joden, najaar 1981, in Israël.
Naast de bekende punten waarin elke humanist zich gemakkelijk herkent, stelt de verklaring onder meer: „Wij zijn ongodsdienstige humanisten. Wij menen de hoofdstroom van het moderne Joodse leven te vertegenwoordigen. (...) Wij geloven dat de Joden een volk zijn. Judaïsme is de kultuur van dit volk. Het omvat alle uitingen van het hedendaagse Joodse leven. Israël is daarvan het centrum. Zionisme is de belangrijkste uitdrukking van zijn wederopleving in de moderne tijd. Als kultuur is Judaïsme niet gebonden aan één afzonderlijk geloof of levenshouding."

Breuk in 1983

Toen door Hasson op die konferentie voorgestelde kompromissen kansloos bleken, weigerde hij de verklaring te ondertekenen. In zijn visie dient humanistisch judaïsme niet alleen godsdienstige, maar ook nationaal-politieke belangen. Zionisme ziet Hasson als een uiting van apartheidsdenken, hoeveel gradaties en nuanceringen daarvoor ook in omloop zijn. En onverschillig of er godsdienstige of etnische of politieke motieven aan ten grondslag liggen.
Vanaf 1981 was de scheiding der geesten dus zichtbaar. De breuk kwam een jaar later (IHEU-Hannover) tot stand. Daarna verweet Hasson Glazer openlijk regeringsstandpunten uit te dragen in plaats van de beginselen van de ISHA. Toen de oprichtingsplannen voor de IASHJ bekend werden, liet de ISHA in een venijnig kommentaar weinig te raden over hoe een en ander beoordeeld werd: „Sommige ongodsdienstige zionisten hebben belang bij zo'n soort judaïsme, vanwege hun bedoeling om assimilatie te voorkomen en omdat ze in het Joodse volk in de Diaspora een reservoir zien voor de nationale en financiële doeleinden in het zionisme."

Niet overdraagbaar

Terug naar het konflikt over al dan niet toelating van de IASHJ tot de IHEU. Kan nog worden volgehouden dat het hier slechts gaat om een intern meningsverschil. Het gaat niet alleen om de vraag of een humanistische organisatie alleen open zou mogen staan voor één groep zich verwant voelende mensen (de toelating tot de IHEU van een Engelse groep homoseksuele humanisten riep in dit verband ook al diskussie op). Ook beperkt de diskussie zich niet tot ideologische twisten rondom het grensgebied van Joodse godsdienst en Joodse kultuur (inklusief de vraag of dit zo wel gesteld mag worden). Ten diepste gaat het om de vraag op welke wijze men Israel in de toekomst ziet overleven. De emoties lopen daarbij echter hoog op omdat men elkaars visie al snel ervaart als bedreigend voor die overleving zelf. Er zijn mensen die daarover weinig vragen verdragen. Daarvoor zijn de trauma's te groot.
Voor hen kan er slechts sprake zijn van een noodzakelijke, emotionele keuze. Maar zij voelen ook de verschrikkelijke waarheid dat naarmate de geschiedenis voorschrijdt waarschijnlijk steeds minder anderen deze keuze steeds moeilijker kunnen respekteren. Het volle besef waarop dit respekt rust, is namelijk nauwelijks of niet overdraagbaar. Er zijn echter ook – en naarmate de tijd verglijdt steeds meer – mensen die beseffen dat juist voor zulke emotionele keuzen steeds minder plaats is in een wereld die op springen staat. Zij voelen de noodzaak en niet zelden de plicht om te pogen de kontrole van de rede over de emotie te herwinnen, en de vragen die gesteld moeten worden inderdaad te bespreken, zonder beperking.

Principiële meningsvorming

Ook humanisten worden met deze vragen op de proef gesteld. Dat bleek wel in 1980 uit de soms heftige reakties op enkele kritische radio- en televisieprogramma's van het Humanistisch Verbond over Israël, het Zionisme en het Palestijnse vraagstuk. Maar of de meningsvorming binnen het Verbond sindsdien veel verder is gekomen, mag betwijfeld worden. Ofschoon het hoofdbestuur bij die gelegenheid besloot in de vereniging een diskussie op gang te brengen over de verhouding humanisme-Zionisme, heeft men hiervan daarna weinig kunnen merken, ook niet van andere zijde. Een rechtstreeks verzoek vanuit Israël aan het HV om kommentaar op deze kwestie werd doorgestuurd naar de IHEU. Ook recente IHEU-vergaderingen bleken geen aanleiding voor een nadere gedachtenwisseling binnen het hoofdbestuur of enig ander orgaan van het HV. Met deze opstelling lijken de Nederlandse humanisten – evenals de andere bij het IHEU aangesloten organisaties overigens – zich stilzwijgend aan te sluiten bij de strikt formele en nogal pragmatische behandeling door de IHEU van deze uiterst ingewikkelde én gevoelige problematiek.
Zeker als voor- en tegenstanders elkaar vrijwel in evenwicht houden, is dat misschien een begrijpelijke opstelling. Maar is het ook een terechte? Er tegenover staat de opvatting dat zowel judaïsten als humanisten meer recht wordt gedaan door principiële meningsvorming in ruimere dan alleen bestuurlijke kring. Van Praag wees er in zijn „Grondslagen van humanisme" op dat de „beginselverklaring" van de IHEU min of meer een grootste gemene deler is van humanistische kernideeën: „Daarbij wordt alles weggelaten waarover in de verschillende opvattingen geen eenstemmigheid bestaat, maar wat overblijft hoeft daarom nog niet uit te drukken waar het humanisten in hun overtuiging nu eigenlijk om gaat."
Een diskussie van enige betekenis over de relatie humanisme – zionisme – judaïsme gaat inderdaad dieper dan de pragmatiek van de „grootste gemene deler" en de „pluriformiteit". De veelvormigheid waarin humanisten vinden dat hun gemeenschappelijke beginselen moeten kunnen worden geuit, vloeit weliswaar voort uit deze beginselen zelf maar is er daarom nog niet aan gelijk. Een beroep op verdraagzaamheid kan een botsing oproepen met andere leidende humanistische principes, zoals de menselijke verbondenheid en de fundamentele gelijkheid die het humanisme altijd zijn open en universalistische karakter verschafte.
De diskussie daarover zal ook in dit geval moeilijk zijn, voor sommigen zelfs smartelijk. Maar als hij in humanistische kring niet op gang kan komen, waar dan wel?

Voor verdere informatie:
ISRAEL SECULAR HUMANIST ASSOCIATION
P. O. Box 36965, Tel-Aviv 61369, Israël

ISRAEL ASSOCIATION FOR SECULAR HUMANISTIC JUDAISM
P. O. Box 7110, Jerusalem 91071, Israël

AMERICAN SOCIETY FOR HUMANISTIC JUDAISM
20611 West Twelve Mile, Farmington Hill, Mich. 48018, USA.

INTERNATIONAL HUMANIST AND ETHICAL UNION
Oudkerkhof 11, 3512 GH Utrecht.

Verbod Vloeken

Onlangs namen Harderwijk, Putten, Elburg, Ermelo, Nunspeet en Oldenbroek het besluit om een vloekverbod op te nemen in de Algemene Politieverordening. Daarnaast zal ook een verbod op topless baden en zonnen worden doorgevoerd. Voor hoelang is echter nog de vraag. Want inmiddels heeft Gedeputeerde Staten van Gelderland besloten om de minister te vragen om het verbod op vloeken weer te vernietigen. Het is in strijd met de grondwet waarin de vrijheid van meningsuiting wordt gewaarborgd.
De laatste tijd zijn er meer berichten over gemeentebesturen die uitgaan van gods woord als richtsnoer voor gemeentelijk beleid. Kan een gemeentebestuur een beleid voeren op godsdienstige principes, in strijd met de scheiding van kerk en staat? Onlangs bleek weer eens van niet. In mei jongstleden werd het Koninklijk besluit tot gedeeltelijke vernietiging van het welzijnsplan van de gemeenteraad van Bunschoten gepubliceerd in het Staatsblad. In dit gemeenteplan stond dat bij het verlenen van subsidie zal worden gekeken of de te subsidiëren aktiviteiten niet in strijd zijn met gods woord. Deze toetsing blijkt dus ongrondwettig te zijn.
Mocht u in uw woonplaats iets dergelijks signaleren, dan kunt u dit aan het bestuur van het Verbond melden. (HvH)

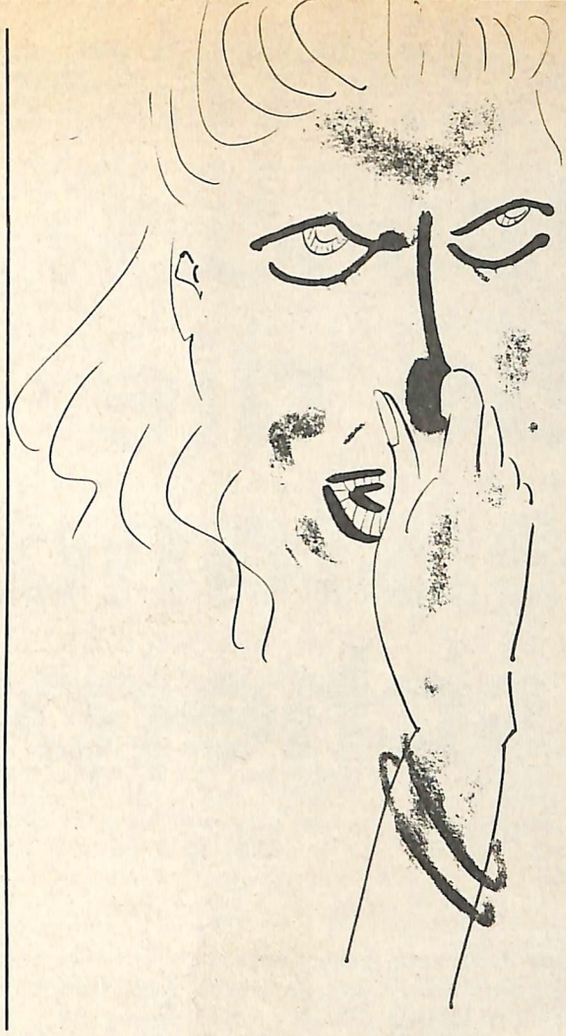

ADEMHALEN
IS
ZINLOOS
MAAR ER IS
MOEILIJK
MEE
OP TE
HOUDEN

Anouk

HEERLIJK HEILIG HEINEKEN

Foto: Wouda Bouwman

Reklame op het perron van het station van Alphen a/d Rijn

De gedichten van Pessoa: poëzie die het verstand scherpt

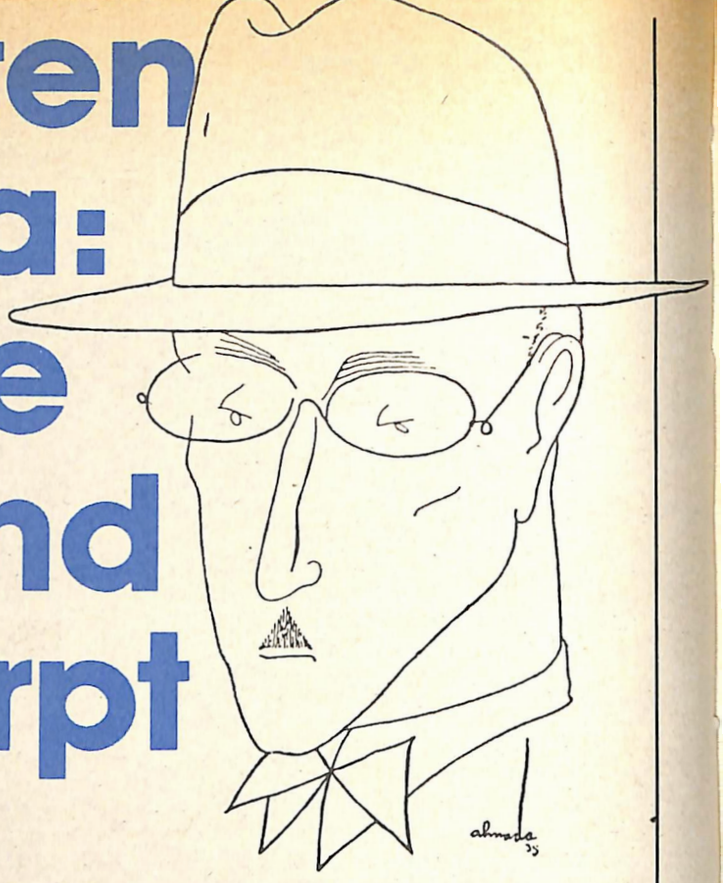

Ooit heb ik een blauwe maandag Nederlands gestudeerd.
Ik verkeerde namelijk in de veronderstelling dat de studie Nederlands mijn taalbeheersing zodanig zou beïnvloeden, dat ik na een paar jaar in staat zou zijn om de prachtigste literatuur te schrijven. Maar op een universiteit leer je niet schrijven – ze zeggen dat je er leert denken, maar dat moet na mijn tijd zijn geweest. Ik wilde ook alles weten over schrijvers en dichters die mij dierbaar waren. Maar ook dát wordt je nauwelijks onderwezen op een universiteit. Als je geluk hebt, kun je er op de hoogste verdieping in de laatste gang in een stoffige kamer een teleurgestelde lector vinden die je kan vertellen wat je weten wilt.
Dat geluk had ik af en toe.
Op één van die „colleges" hoorde ik iets over de dichter Gerrit Achterberg wat me teleurstelde. „Weet je hoe Achterberg gedichten schreef?" Ik schudde mijn hoofd en brandde van nieuwsgierigheid. „Nou, hij ging zitten, stak een lekkere sigaar op – en dichtte." Ik vermoedde destijds dat dichters bohémiens waren, dat de goot hun huiskamer was en dat hun inkt bestond uit hun met alkohol verdunde bloed. Maar dat ze keurige mijnheren waren – die alleen af en toe in een inrichting kwamen – vond ik afbreuk doen aan hun dichterschap.
Ik was een romanticus – en dat ben ik gebleven. Het verschil met vroeger is dat ik nu inzie dat de „methode Achterberg" vaak betere poëtische resultaten oplevert dan de „methode bohémien", die ook nog redelijk ongezond schijnt te zijn.
Maar af en toe kom ik zo'n bohémien tegen. En wanneer die dan ook nog poëzie schrijft die me past als m'n eigen vel, geniet ik dubbel.
Fernando Pessoa is zo iemand.

„Waar is mijn bril," waren de laatste woorden van Pessoa toen hij in 1935 stierf aan een alkoholvergiftiging. Mooie laatste woorden van een dichter die vooral naar zijn eigen ziel zo scherp heeft gekeken.

Ik hou van Pessoa omdat hij poëzie heeft gemaakt waarvan je kan zeggen dat die het verstand scherpt. Het is of hij balanceert op een koord van woorden – één fout woord en je valt. Hij voert je mee – en plotseling blijkt alles anders te zijn. Voorbeeld. Het gedicht *Autopsychografie.*

De dichter wendt slechts voor.
Hij veinst zo door en door
Dat hij zelfs voorwendt pijn te zijn
Zijn werkelijk gevoelde pijn.

En zij die lezen wat hij schreef,
Voelen de gelezen pijn
Niet de twee die hij geleden heeft.
Maar één die de hunne niet kan zijn.

En zo rijdt op zijn rails in 't rond,
Tot vermaak van onze rede,
Die opwindtrein, in dichtermond
Ook wel „het hart" geheten.

Er zit zoveel in dit gedicht dat ik er de rest van dit artikel over zou kunnen hebben. Maar laat ik me beperken. Achterberg – die dichtte nadat hij een lekkere sigaar had opgestoken – zal ongetwijfeld *geleden* hebben. Innerlijk. Maar puur opschrijven wat hem bewoog, heeft geen zeggingskracht. *Ik heb pijn* is immers een mededeling die nietszeggend is. Je moet een vorm vinden voor je pijn.
De dichter wendt slechts voor, schrijft Pessoa, want wat hem werkelijk ontroert, moet hij noodgedwongen omschrijven. Hij moet niet méér lijden, maar ánders lijden; *Hij veinst zo door en door dat hij zelfs voorwendt pijn te zijn. Zijn werkelijk gevoelde pijn.* Pas als hij het beeld heeft gevonden dat synchroon loopt met z'n eigen gevoelens, is hij in staat de formulering op te schrijven. Als ík het dan lees, is het de bedoeling dat ik „iets" kan navoelen van wat de dichter heeft bedoeld: *En zij die lezen wat hij schreef voelen de gelezen pijn.*
Maar is dat dezelfde pijn die de dichter heeft gevoeld?
Nee.
Vandaar dat Pessoa zegt: *Niet de twee die hij geleden heeft.* Namelijk: de werkelijke pijn van de dichter en de pijn die hij voelde toen hij de beelden formuleerde die hij had getoetst aan zijn eigen gevoel. De lezer voelt een pijn die niet „des dichters" is, want hij voelt niet wat de dichter werkelijk voelt. Vandaar: *Maar één die de hunne niet kan zijn.* De lezer voelt z'n eigen pijn.
En dan gaat Pessoa balanceren op het koord van zijn eigen woorden. Hij vergelijkt „het hart" van de dichter dan met een opwindtrein die tot vermaak van de rede rondrijdt. Waarom „tot vermaak van de rede"? Als we aannemen dat de rede, of ons verstand, moet vertellen of iets waar of niet waar is, dan is er met

een gedicht iets bijzonders aan de hand.
Het gevoel is waar.
De beelden zijn waar.
De konklusie is juist.
En toch is het niet „het hart" van de dichter dat heeft gesproken, maar een vals hart, een kunstmatig hart – dat exact gelijk is aan het werkelijke dichtershart. En wat ik voel als lezer is niet alleen míjn pijn, maar ook de pijn van de dichter – maar, en dat is het vermakelijke, ik héb geen pijn, en ik voel ook niet na wat de dichter *werkelijk* heeft gevoeld.
Dat is een aardig spel met de rede. Maar ook een aardig spel met woorden en gevoel. Ik geloof dat dàt de stations zijn waartussen Pessoa's opwindtrein rijdt.

Aan u de vraag: waarom gebruikt Pessoa hier het beeld van een *opwindtrein?* (De origineelste inzender schenk ik een boek van Pessoa!)

Het paradoxale van de woorden – dat grensgebied wil Pessoa onderzoeken. Bij wijze van verklaring van het vorige gedicht – althans zo zie ik het – schreef Pessoa het volgende:

Men zegt dat ik al wat ik schrijf
óf veins of lieg. Maar nee.
't Is enkel dat gevoel bij mij
is wat ik mij verbeeld.
De hartslag doet niet mee.

Al wat ik doormaak, wat ik droom,
wat mij ontvalt en mij ontbreekt,
is als het ware een balkon
dat op iets anders uitzicht geeft.
Dat andere is wat schoonheid heeft.

Zo schrijf ik midden in
wat niet dicht bij mij ligt.
Vrij van gevoel dat bindt.
Ernstig om wat niet leeft.
Voelen? Is voor wie leest.

Voelen? Is voor wie leest, daar gaat het om. Ik als lezer dient door de dichter overtuigd te worden. Mijn hart moet van slag raken – het zijne niet op het moment dat hij een gedicht schrijft.
Het mooie aan dit gedicht vind ik het hele tweede couplet. Al wat hij droomt, vindt, denkt, al wat hem ontbreekt, al wat hij heeft doorgemaakt kan hij alleen maar *overzien.* Hoewel hij het zelf ervaart, kan hij als dichter het alleen maar van een afstand bekijken, zoals je vanaf een balkon naar een prachtig landschap kijkt. Je bent er onderdeel van, maar ook weer niet – de paradox komt dan weer om de hoek kijken.

Er is een gedicht van Pessoa – een tamelijk lange Ode – waarvan een paar fragmenten vooral voor humanisten aardig zijn. Ikzelf gebruik de redenering die hier in staat vaak in van die semi-diepzinnige gesprekken die vooral onder invloed van alcohol zo sierlijk kunnen opbloeien.
Pessoa zegt:

(...)

Ik geloof niet in God omdat ik hem nooit heb gezien.
Als hij zou willen dat ik in hem geloofde,
zou hij ongetwijfeld met mij komen praten
en mijn kamer binnenstappen
en mij zeggen: Hier ben ik!

(...)

Maar als God de bloemen en de bomen is
en de bergen en zon en het maanlicht,
dan geloof ik in hem,
dan geloof ik in hem op ieder uur,
en mijn hele leven is één gebed en één mis,
en één communie met de ogen en door de oren

Maar als God de bomen en de bloemen is
en de bergen en het maanlicht en de zon,
waarom dan noem ik hem God?
Ik noem hem bloemen en bomen en bergen en zon en maanlicht;
want als hij opdat ik hem zou zien,

zich zon gemaakt heeft en maanlicht en bloemen en bomen en bergen,
als hij mij verschijnt zijnde bomen en bergen
en maanlicht en zon en bloemen,
dan is het omdat hij wil dat ik hem ken als bomen en bergen en bloemen en maanlicht en zon.l

(...)

Poëzie die het verstand scherpt, omdat Pessoa de betekenis van woorden nog eens nagaat. Mythes ontkennen door ze te erkennen, in helder woordgebruik onhelderheid opheffen. Dat volgen is een prettig avontuur.

Pessoa had drie *heteroniemen.* Een heteroniem lijkt op een pseudoniem, maar is anders. Een pseudoniem is een andere naam voor dezelfde figuur. Piet Grijs heet in werkelijkheid Hugo Brandt Corstius, Tamar Renate Rubinstein, Kronkel is Carmiggelt. Een heteroniem is niet alleen een andere naam, maar ook een andere persoonlijkheid in iemand. Zeker, het heeft iets schizofreens; wie een heteroniem heeft gekreëerd, dient zich ook een ander verleden te scheppen, en dienovereenkomstig dient hij ook *anders* te voelen. Voor dichters een uitstekende mogelijkheid om je poëtica uit te breiden.

Pessoa met zijn heteroniemen *Alberto Caeiro, Ricardo Reis* en *Alvaro de Campos* heeft de mogelijkheden van het heteroniem ten volle benut. Hij polemiseerde tegen zichzelf; schreef gedichten die elkaar aanvulden en tegenspraken; hij kreëerde paradoxen om in al die tegenstellingen van gevoelens uiteindelijk te vinden wie of wat hij zelf was.
Tot besluit een gedicht dat ik misschien wel het allermooiste van Pessoa vind. Hij heeft het geschreven onder zijn eigen naam. Het is het laatste gedicht dat hij maakte vlak voor zijn dood. Was zijn leven afgelopen nadat hij dit gedicht had gemaakt? Had verder leven geen zin meer?
Volgens mij restte hem nog slechts de dood, want het gedicht is een soort synthese tussen al zijn heteroniemen.
Hier komt het:

Er zijn ziekten erger dan ziekten,
er zijn pijnen die geen pijn doen, zelfs niet in de ziel,
maar pijnlijker zijn dan alle andere.
Er zijn gedroomde angsten, werk'lijker dan die welke het leven met zich meebrengt, er zijn gevoelens
die men voelt alleen door ze te denken en die meer de onze zijn dan 't leven zelf.
Er zijn zo vele dingen die, zonder bestaan,
bestaan, die tergend traag bestaan
en tergend traag de onze zijn, de onze en onszelf...
Boven het troebel groen van de brede rivier
de witte circumflexen van de meeuwen...
Boven de ziel van nutteloze wiekslag
van wat niet was, ook niet kon zijn, en alles is.

Geef mij nog wat wijn, want het leven is niets.
(19.11.1935.)

„Waar is mijn bril," waren zijn laatste woorden – hij kon niet geloven wat hij allemaal had gezien.

Theodor Holman

Fernando Pessoa: Gedichten
De Arbeiderspers 1978, Vertaling: August Willemsen
Deze gedichtenbundel van Pessoa kan ik zeer aanraden. Zijn werk is door August Willemsen meesterlijk vertaald. Ook nam hij een schitterende biografie in deze bundel op en verklaart hij de poëzie op heldere wijze.(T.H.)

Méér goede jeugdboeken voor volwassenen

Drie dingen vooropgesteld: 1. Willem Wilmink is een zeer goed schrijver van „kinderboeken voor volwassenen".
2. Over smaak valt nu eenmaal niet te twisten.
3. Iemand „de beste" noemen blijft altijd een subjektieve zaak.
Deze drieledige premisse goed in het oog houdende wil ik toch in het geweer komen tegen het door Theodor Holman gestelde in zijn artikel/brief in het juninummer. Ik denk namelijk dat hij te weinig op de hoogte is van wat er allemaal aan „jeugdboeken voor volwassenen" op de Nederlandse markt te koop is! Begin bij voorbeeld eens met Annie M. G. Schmidt, met haar „Minoes" haar „Otje" en in iets mindere mate haar „Pluk van de Pettenflat", waarmee zij Wilmink toch ècht verre overklast. Guus Kuijer met zijn „Madelief-serie" is zeker gelijkwaardig aan Wilmink. Miep Diekman met haar „West-indiese" boeken als „De groeten van Elio", „De dagen van Olim", en vele andere overklast zowel Wilmink als Kuijer beslist. Thea Beckman met vooral de „Kruistocht in spijkerbroek" en haar „Wegwerpkinderen", met haar vele historische romans-„voor kinderen" van ongeëvenaarde schoonheid en gedegen historische studie, is alle tot nu toe genoemden de baas. Maar boven deze allen uitstekend, (m.i.!!) de absolute top op dit gebied bereikend, is Alet Schouten. Niet alleen omdat zij om bestaande historische feiten jeugdromans weet te weven vol spanning, kennisoverdracht en leesgenot („Het pad van de Wildeman", „De zeeridder", „Het vege Kolkje", „De ganzenjonkvrouw" en vele andere), niet alleen omdat zij „poezen-romans" heeft geschreven, waarmee zij zelfs Annie M. G. Schmidt de baas is („Van Hector die een kater was', „Het huis-" en „Het erf- van Roos en Lap", „Tonkie in de Wildernis"), maar vooral omdat zij in haar boeken zulk een blije levensvreugde weet te leggen, dat je eigenlijk alleen van „zon-overgoten" boeken kunt spreken. Ik noem daarvan als de „absolute top" de „Vier wezen", het „Varenwoud" en de „Tinnen huzaar" maar ze zijn vrijwel allemaal puur leesgenot!
En dan heb ik nog niet gepraat over de Vlaming Swartenbroekx met als fijnste boek het „De tocht naar het vuur", en een aantal ingeburgerde etnische landgenoten, die vanuit hùn milieu ook prachtige kinderboeken-voor-volwassenen hebben geschreven! En daarom: Het artikel van Theodor Holman is ècht te eenzijdig. Ik hoop danook dat u deze (mijn) brief als korrigerende aanvulling in uw volgende nummer zult plaatsen.

C. H. A. Disselkoen (Medemblik)

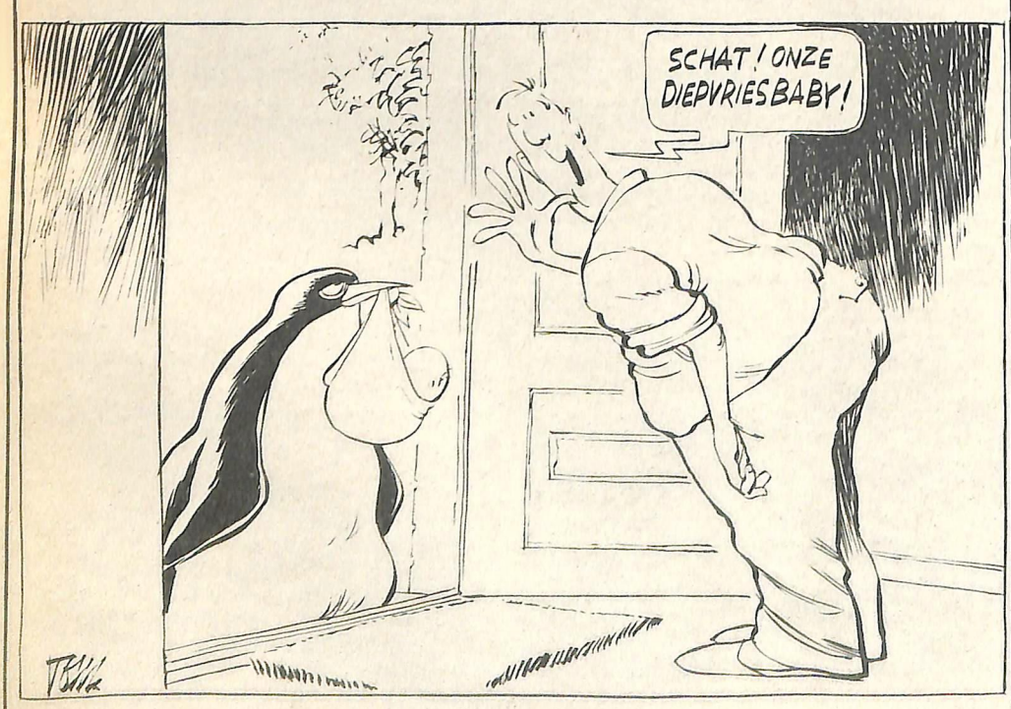

Messcherpe cartoons

Na de reakties van mensen die minder of in het geheel niet enthousiast zijn over de cartoons in de Humanist, thans wat tegengas. De cartoons bevallen mij prima. Gaarne wat meer van deze kostelijke verkwikkingen, maar niet alleen van Anone graag.
Cartoons van bijvoorbeeld Tom Jansen of Jos Collignon kunnen vaak messcherp zijn en soms zelfs pagina's tekst vervangen. Maar wel met het risiko dat zij de verlammende redelijkheid die humanisten schijnt te moeten kenmerken, ontberen. Dat neem ik graag vóór lief.
Ik denk dat het ijdele hoop is het beeld van de „ideale mens" weerspiegeld te kunnen zien in de cartoons zoals Harry Dissen m.i. verwacht. Humanisten zijn geen perfekte kreaties maar gewoon mensen. Ik hoop dat ik nooit perfekt word. In dat geval zou ik ophouden mens te zijn.

Wim in den Haak (Zwolle)

Vakbeweging moet zichzelf nog maar niet opheffen

Het interview met Cees Schelling in de Humanist van Juni maakt op mij een rommelige indruk. Veel wordt overhoop gehaald, en er worden ferme uitspraken gedaan: „Van mij mag de vakbeweging worden opgeheven. Liever vandaag dan morgen." „Er bestaat dus geen solidariteit en dat is de schuld van de vakbeweging." In een beschouwing over verzet tegen het „establishment": „Dat kun je van de mensen niet vragen. Daarom moet het van ons komen. Van de mensen die niet zo kwetsbaar en afhankelijk zijn. Van de „leiders" dus."
Het hele interview beschouwend, spreekt er een zekere mate van „doemdenken" uit. Aangezien ik daar zelf ook regelmatig last van heb, is het voor mij de moeite waard er op in te gaan, met de bedoeling om mijzelf (en misschien anderen) te overtuigen dat dit doemdenken niet juist is.
Eerst over de rol van de „leider". Ik ben het fundamenteel oneens met Schelling als hij de verantwoordelijkheid voor vele kwalen bij de vakbeweging legt, en met name bij de „leiders". Hiermee ontkent hij de verantwoordelijkheid en keuzemogelijkheid van de mensen in het benoemen (òf laten benoemen) van die „leiders". Dit slaat ook op Schelling zelf, de macht die hij zichzelf toekent is bijna arrogant, maar maakt hem ook kwetsbaar voor falen. Gedeelde verantwoordelijkheid is voor mij niet alleen een leuze, maar de enige manier om standpunten te bepalen, en beleid te voeren. Misschien is dat inderdaad een

beperking van de vakbeweging, die er nogal een handje van heeft om te denken dat de „leiders" moeten nadenken voor de leden.
Nu over de rol van de vakbeweging: Wij mensen zijn onmachtig om onze samenleving werkelijk te sturen en richting te geven. Oftewel: er zijn verbanden en oorzaak/gevolg-ketens die wij met ons beperkt verstand niet begrijpen. Op zich niet verwonderlijk, we begrijpen onszelf niet, laat staan de maatschappij, die gevormd wordt door onszelf, maar dan met allerlei interakties.
Wat duidelijk is, is dat de economische orde aan het veranderen is. De automatisering is bezig, en daarmee is een proces op gang gekomen met oorzaak en gevolg-ketens die we nauwelijks begrijpen, en waar we dus niet klaar voor zijn. In de eerste plaats weten we nauwelijks of we het proces bewust kunnen beïnvloeden. Stel dat we het wel kunnen, zouden we het dan moeten stimuleren of juist tegenwerken.
Dit zijn het soort vragen die naar mijn idee in de vakbeweging aan de orde moeten komen (en zichzelf dus nog maar niet opheffen). Je ziet dit proces ook op gang komen, als Schelling zegt dat de Industriebond wel 3 keer fundamenteel van politiek is veranderd, dan heeft hij gelijk. Ik beoordeel dat eigenlijk positief; ze zijn aan het nadenken.
Voor zover nagedacht wordt over die automatisering, wat voor effekt wordt dan voorspeld? Ik beluister twee uiteenlopende antwoorden, volgens mij geen van beide gebaseerd op een werkelijke analyse, maar voornamelijk afhankelijk van iemands instelling t.o.v. technologie:
Antwoord 1 – De mens wordt verlost van alle vervelend, routinematig, vuil en onaangenaam werk. Hij/zij is vrij om te kiezen voor werk wat leuk is. Daarnaast kan de vrije tijd op oneindig veel plezierige manieren ingevuld worden, mede doordat er een onbeperkt aanbod is van kennis en informatie. Zij leefden dus nog lang en gelukkig.
Antwoord 2 – Er komt een elite van hoog-geschoolden, die vorstelijke salarissen verdienen (helaas geen tijd om het uit te geven). Daarnaast leven de anderen, werkloos en niet beschikkend over het geld en de fantasie om die vrije tijd zinvol in te vullen. Die kijken dus de hele dag Skychannel, zijn verbitterd en gefrustreerd.
Ik weet niet welk model waarheid zal worden. Uiteraard een tussenvorm, maar ik geloof wel dat bewust gestuurd kan worden naar model 1 of model 2 (bij voorkeur model 1), en dat sturen ook helpt. Ik geloof ook dat de vakbeweging daar een rol in speelt, en zeker ook de leiders van die beweging. Zonder de verantwoordelijkheid van de leden te negeren.
De voorbeelden staan in het interview:
– Streven naar arbeidstijdverkorting
– Plan voor een basisinkomen
– Helpen in het doen verdwijnen van het gevoel „nutteloos" te zijn als je geen werk hebt (arbeidsethos).
Dit is mijn antwoord op „doemdenken". Tevens hoop ik dat Schelling doorgaat.

Henk de Heer (Alphen a/d Rijn)

De colporteur

Hij gaat als heer gekleed,
Langs Gods vaak duistere wegen.
Door zonneschijn en regen.
Als de man die het zeker weet.

Aan mij is het niet besteed.
Maar ied're zondagmorgen.
Maakt hij zich bittere zorgen.
Over zijns broeders zonde en leed.

En met grote willekeur.
Loopt hij langs ramen en deuren.
Gods woord uit te leuren.
Als des hemels colporteur.

Hij komt de boodschap brengen.
Dat de wereld zal vergaan.
En dat mijn Goddeloos bestaan,
In 't vagevuur zal verzengen.

Hij is begaan met des mensens lot.
En net als ik me sta te scheren.
Dan komt hij mij bekeren.
Omdat ie zonodig mot.

O God van Pinksteren en Pasen.
Van Kerstmis tot Hemelvaartsdag.
Laat gelden uw gezag.
En verlos ons van die dwazen.

W. L. Wagemans (Den Haag)

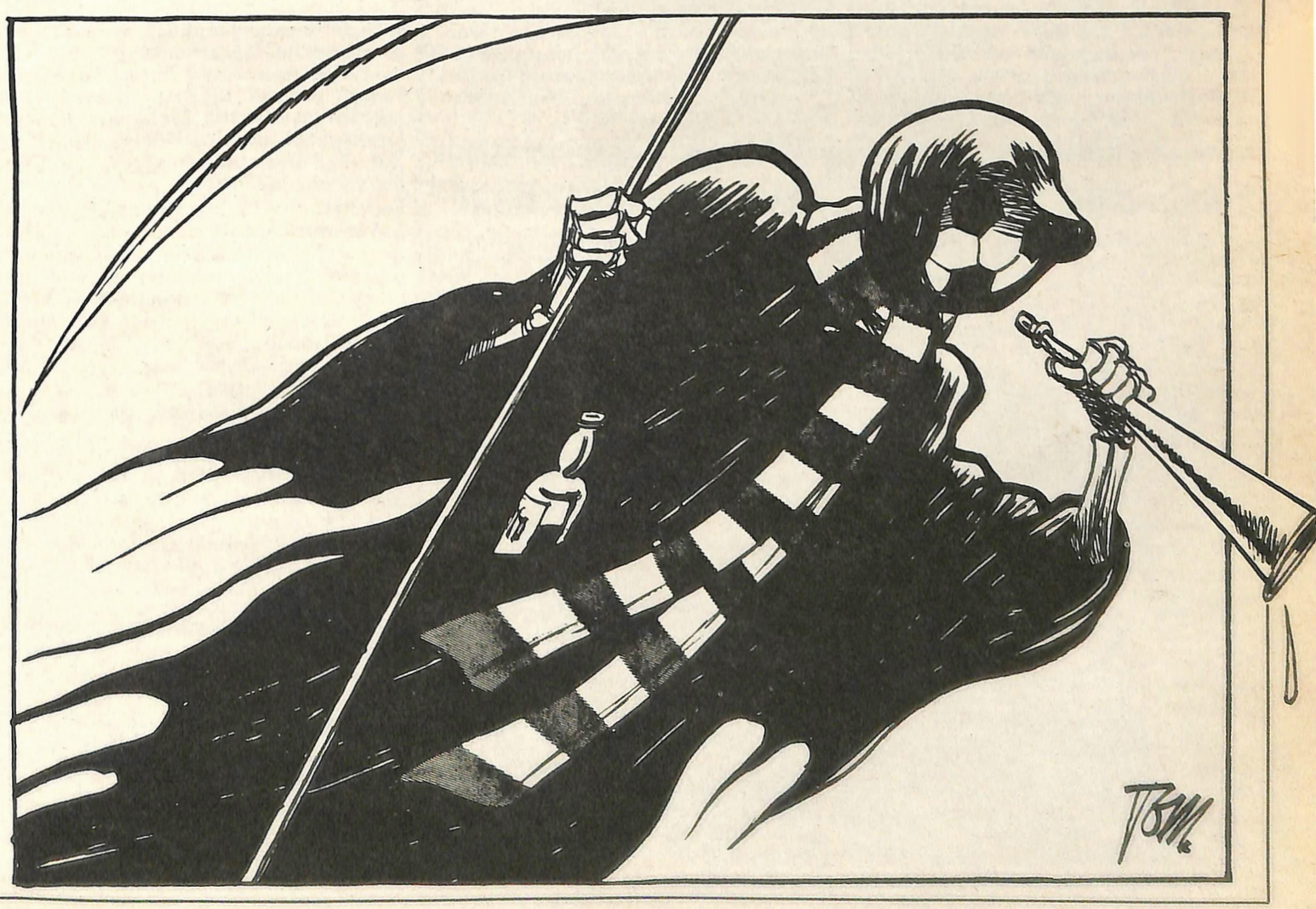

Humanistische Hogeschool in voorbereiding

In de afgelopen maanden hebben zich enkele belangrijke ontwikkelingen voorgedaan op het gebied van het humanistisch onderwijs en onderzoek. De belangrijkste is wel dat in het kader van de herziening van de wetgeving rond de kerkelijke opleidingen ook aandacht besteed zal worden aan het Humanistisch Opleiding Instituut (HOI) en de universitaire opleiding humanistiek.
Het HOI is jarenlang tijdelijk ondergebracht bij het hoger beroepsonderwijs. Het HOI zal nu met de beoogde universitaire opleiding humanistiek opgaan in de nieuwe Humanistische Hogeschool die in Utrecht opgericht zal gaan worden. Men streeft ernaar om met deze hogeschool te gaan samenwerken met de Rijksuniversiteit Utrecht, waarbij dan met name wordt gedacht aan de filosofische en sociaal-wetenschappelijke studierichtingen. De stichting Socrates heeft reeds een eerste ontwerp gemaakt voor een studieplan humanistiek. En het HOI beziet momenteel welke bijstellingen in hun studieplan gewenst zijn.
Voorts is het Humanistisch Verbond nauw betrokken bij de ontwikkeling van het vak geestelijke stromingen dat in steeds meer scholen gegeven gaat worden. Uitgangspunt daarbij is dat naast een kennisgericht vak waarin de levensbeschouwelijke pluriformiteit tot zijn recht moet komen, ook behoefte is aan een meer vormingsgericht en identiteitsgebonden vak als het humanistisch vormingsonderwijs (hvo). De stichting HVO gaat zich daarbij steeds meer ontwikkelen als het Humanistisch Pedagogisch Studiecentrum dat door het HV wordt nagestreefd omdat de afgelopen tijd structureel veel te weinig aandacht aan het humanisme is gegeven in het onderwijs. Schoolgaande leerlingen blijken veel minder over het humanisme te weten dan volwassenen.
Op internationaal vlak streeft de IHEU naar meer aandacht voor humanistisch onderwijs en onderzoek. Eind augustus zal een internationale konferentie worden gehouden in Brussel over „moral education". Men wil een grotere internationale uitwisseling van humanisten die in onderwijs en onderzoek werkzaam zijn. Hopelijk zal ook de toekomstige Humanistische Hogeschool daarbij een stimulerende invloed kunnen uitoefenen.
De kommissie ter herziening van het Humanistisch Perspektief heeft een eerste ontwerp aangeboden aan het hoofdbestuur. Er wordt hard gewerkt aan de verdere uitwerking daarvan. Het ligt in de bedoeling dat de vereniging nauw bij deze herziening betrokken gaat worden. Het beloven dus inhoudelijk gezien interessante tijden te worden.

HV-voorzitter Rob Tielman

Humanistisch weekend „Tussen droom en daad"

Wie idealen heeft, kent de spanning die de dagelijkse werkelijkheid met zich meebrengt. Gevoelens van hoop en twijfel wisselen elkaar af en hebben zo hun effekt op de manier waarop je leeft. Vanuit deze invalshoek organiseert de homogroep van het Humanistisch Verbond dit najaar een lang weekend in Zeist. Het vindt plaats van vrijdagavond 27 september tot en met zondagmiddag 29 september, in het Coornherthuis.
Het uitgangspunt, „Tussen droom en daad", komt in diverse groepen op verschillende manieren aan bod, afhankelijk van het thema. Enkele van die thema's zijn: Verantwoordelijkheid, rechten en plichten, homoseksualiteit en aktuele politiek, mannenvriendschappen, huwelijk en homofilie, geestelijke weerbaarheid, dromen, homoseksualiteit en gezondheid, en mannelijkheid/vrouwelijkheid in relatie tot seksualiteit. Gemeenschappelijk in alle groepen is de uitwisseling van persoonlijke ervaringen, in een humanistische sfeer.
De prijs voor het weekend varieert van *f* 65,– tot *f* 95,–. Belangstelling? Vraag nadere informatie en het inschrijfformulier bij: HV-homowerkgroep, Postbus 114, 3500 AC Utrecht.

13de jongerenweekend

Van vrijdagavond 4 tot en met zondagmiddag 6 oktober wordt voor de dertiende maal in suksessie, een jongerenweekend georganiseerd. Plaats van het gebeuren is Lage Vuursche. De deelnameprijs bedraagt slechts *f* 40,– (all-in). Er wordt vooral gemikt op jongeren beneden de 25 jaar.
Je kunt je opgeven door *f* 40,– over te maken op giro 197930 van het Humanistisch Verbond te Utrecht, onder vermelding van *„jongerenweekend oktober '85"*. Daarnaast wordt je verzocht een briefje te sturen naar het Humanistisch Verbond, Postbus 114, 3500 AC Utrecht (t.a.v. Hans Vertegaal) met de volgende gegevens: naam, adres, telefoonnummer, of je per auto komt en hoeveel mensen je dan eventueel kunt laten meerijden.

Regionale vrouwendag

Op 9 maart werd de vijfde landelijke HV-vrouwendag gehouden in Utrecht. Door plaatsgebrek moesten nogal wat vrouwen toen worden teleurgesteld. Bij voldoende deelname wordt er op een zaterdag in oktober een regionale vrouwendag gehouden met hetzelfde thema: Spelen met macht. De plaats is Meppel en deze dag is bedoeld voor vrouwen uit Groningen, Friesland, Drente, Overijssel en Gelderland. Telefonische opgave tot half augustus bij G. Kuiken-Hoekstra: 050-772651, T. Zanddijk: 05910-24124 of T. Spikman-Smit: 038-511789.

Zomerweek Humanisme en homoseksualiteit

Evenals voorgaande jaren organiseert de homowerkgroep van het Humanistisch Verbond in samenwerking met de Volkshogeschool Overcinge een zomerweek voor lesbische vrouwen en homoseksuele mannen onder de noemer „Humanisme, homoseksualiteit en relaties". In deze week zal de aandacht vooral gericht zijn op invloed van *macht*. Dat betekent dat vragen aan de orde komen zoals: welke macht heb je wel, welke macht heb je niet en hoe ga je daarmee om?
Een en ander zal op verschillende manieren worden behandeld, onder andere via diskussie in kleine en grotere groepen, via spelvormen en met gebruik van video. Naast het vele werken zal er voldoende ruimte zijn voor sport en spel, ontspanning en rekreatie.
Tijd: 12 - 17 augustus (maandagochtend tot zaterdagochtend).
Plaats: Volkshogeschool Overcinge, te Havelte.
Kosten: *f* 235,– per persoon, all in.
Opgave: Homogroep Humanistisch Verbond, postbus 114, 3500 AC Utrecht. (Vóór 1 augustus)
Nadere inlichtingen: Nicolette Hasper (030-318145), Herbert Baars (085-335989) en Overcinge (05214-1541).

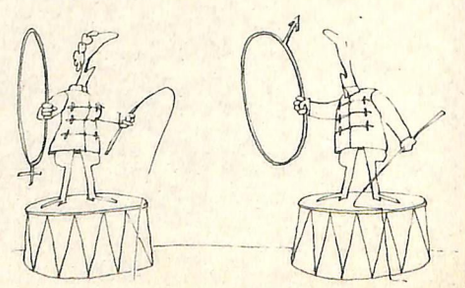

Verbond start droomprojekt

Dromen hebben mensen van alle tijden en kulturen beziggehouden. In de Griekse Oudheid bestond er een uitgebreide droomkultus rondom de tempels van Asklepios, de god van de geneeskunst. In Maleisië heeft de Senoi-stam droomuitleg tot een vast bestanddeel van het omgangspatroon gemaakt en misschien daardoor bijgedragen tot de geestelijke gezondheid en de vredelievendheid van de stamleden. In onze kultuur doen we, behalve in de psychotherapie, eigenlijk weinig met dromen. Dromen zijn toch immers bedrog...

Iedereen droomt een aantal keren per nacht een intensieve droom. Degene, die denkt niet te dromen, vergeet zijn droom alleen maar. Dromen die we vergeten of waar we niets mee doen, zijn als brieven die we ongeopend laten. Jammer dus, temeer daar het brieven zijn die een boodschap van de ander in ons kunnen bevatten. De droompsychologe **Ann Faraday** nu heeft een methode ontwikkeld, waarmee mensen zèlf met hun dromen aan de slag kunnen zonder hulp van specialisten. Deze methode gaat er vanuit, dat dromen geen betekenis „op zich" hebben, die alleen door een droomspecialist ontcijferd kan worden. Dromen zijn door de dromer voor de dromer zelf bestemd. Deze kan er zelf betekenis aan geven en de boodschap ervan verstaan. Daarbij kunnen mensen wèl elkaar behulpzaam zijn.

De methode-Faraday sluit direkt aan bij de humanistische levensovertuiging: het bewust vorm en zin willen geven aan het leven met behulp van eigen mogelijkheden. Mensen kunnen in deze opvatting veel meer met hun dromen doen dan ze misschien denken, zowel individueel als sociaal. Ze kunnen wat individueel „verdrongen" is weer terugkoppelen naar hun ik. Evenzo kunnen ze ook – al is het moeilijker – wat sociaal en kultureel onder tafel is gekomen, terugkoppelen naar het sociale leven. Droomuitleg zou tot de vaste ingrediënten van een moderne levensstijl moeten horen en zo kunnen bijdragen aan de individuele en gezamenlijke vormgeving van ons bestaan.

Het Humanistisch Verbond persoonsgericht groepswerk) start in het seizoen 1985/'86 een **droomprojekt** met 20 à 30 droomgroepen over het hele land verspreid. Droomgroepen zijn praatgroepen waarin de deelnemers onder ervaren begeleiding zoeken naar die uitleg van hun dromen, die behulpzaam kan zijn bij de vorm- en zingeving van hun bestaan. De groepen tellen 6 à 8 deelnemers en komen in eerste instantie 8 à 10 keer wekelijks bijeen. (Daarna kunnen ze eventueel als zelfhulpgroepen worden voortgezet). De leiding van het projekt berust bij **Albert Nieuwland,** docent aan het Humanistisch Opleidings Instituut en **Mária Thomas,** funktionaris persoonsgericht groepswerk. Verdere inlichtingen bij laatstgenoemde, telefoonnr. 030-318145.

Literatuur: Albert Nieuwland: Dromen kunnen de mens veel vertellen, „Humanist", december '84/januari '85. Ann Faraday: Het spel van onze dromen, Nelissen, Baarn 1976.

KWARTSLAG

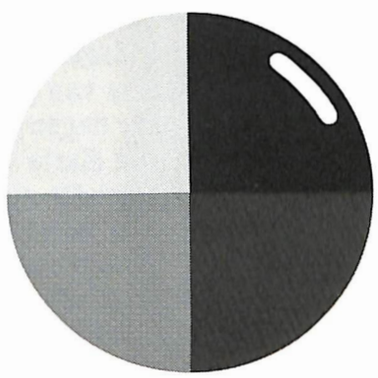

Maandag 5 augustus praat Joop van Tijn met *Wil van der Waals*. Zij is hoofd personeelszaken van een groot ziekenhuis. Met haar man heeft ze voor een taakverdeling gekozen waarbij zij doorgaat met haar karrière en hij het huishouden doet. Joop van Tijn praat met haar over verschillen tussen man en vrouw, verantwoordelijkheid en geluk.

Maandag 12 augustus gaat Kwartslag over de vraag waar kinderen aan denken als ze aan *De Bom* denken. Men vroeg een aantal kinderen in New York om door middel van een kunstvorm (dans, zang, toneel, muziek, tekenen) uiting te geven aan visie, hun angsten en gevoelens over de atoombom.

Maandag 19 augustus een rondetafelgesprek in Kwartslag onder de titel *Vreemd hier, vreemd daar.* Turkse en Marokkaanse jongeren van de zogeheten tweede generatie praten over de vraag of zij ooit terug zullen gaan naar het land van hun ouders.

Maandag 26 augustus heeft Joop van Tijn een openhartig maar toch gereserveerd gesprek met staatssekretaris *Annelien Cappeyne van de Cappello.*

Kwartslag: elk maandagavond van 19.12 tot 19.27 uur op Nederland 2

Turkse en Marokkaanse jongeren praten in Kwartslag met elkaar

Humanistisch wereldkongres in 1986 in Oslo

Volgend jaar augustus zal in de Noorse hoofdstad Oslo het *1986 Humanist World Congress* van de IHEU worden gehouden. Onder de wervende slagzin „Why humanists say yes to life" (Waarom humanisten ja zeggen tegen het leven) zullen van 3 tot 7 augustus 1986 diskussies plaatsvinden. Hierbij staan drie thema's centraal: *zelfrespekt, solidariteit* en *overleven.* Het is de bedoeling dat op het kongres bekende sprekers inleidingen zullen houden. Mocht u dit humanistische kongres financieel willen ondersteunen, dan kan dat door een cheque te sturen naar: 1986 Humanist World Congress, P.O. Box 2870-Toyen, N-0608 Oslo 6 Noorwegen.

QUATRE-MAINS

Tekst: Koos Meinderts. Muziek: Harrie Jekkers

9. Van de wieg en het graf (slot)

Op slot, ik had het kunnen weten. Rammelen helpt niet. Roestschilfers dwarrelen als een plaatselijke bui op mijn hoofd en schouders. Ik doe een paar passen achteruit en kijk omhoog langs de spijlen van het hek. Weer en wind hebben in de loop van de tijd een A en de S weggevreten. BEGRAAFPLA T staat er boven het kerkhof. Zoiets kun je niet verzinnen. Lachend schud ik de schilfers uit mijn haar. Een passerende vrouw op de fiets kijkt verbaasd om. Ze begint te slingeren, maar slaagt erin op tijd de fiets weer in balans te krijgen.

Vroeger was het kerkhof altijd open en zoniet, dan wisten bezoekers het huis te vinden van Westerveld, een gepensioneerde tuindersknecht die voor een zakcentje het onkruid op het kerkhof kort hield. Westerveld was een klein, benig ventje dat zo krom liep als een hoepel, alsof hij voortdurend bezig was om een geschikt plaatsje uit te zoeken voor zijn eigen graf. Ik besluit de officiële openingstijden van het kerkhof te negeren en kruip onder het prikkeldraad door, naast het hek.

Het grind knirspt onder mijn voeten, een volmaakt geluid als in een ouderwets hoorspel op de radio. Ik sla het middenpad in. Even voorbij het midden blijf ik staan. Hier ergens moet hij liggen, mijn vader. Elf jaar geleden is hij gestorven, „na een geduldig gedragen lijden". Kanker.

Op een avond vroeg hij om haring, hij had al dagen niets meer gegeten.

„Met uitjes", fluisterde hij. Hij heeft er één hap van genomen.

Haring met uitjes, zijn laatste wens. Een paar dagen later was hij dood.

„Hier rust Adrianus Meinderts, echtgenoot van Marie Batist", lees ik op zijn grafsteen. Nog geen kwartier geleden was ik op kraamvisite en nu sta ik hier. Erik heet mijn nieuwste neefje, het eerste kind van Aad, mijn lievelingsbroer. Trots heeft hij mij zijn zoon laten zien, maar in zijn ogen schemerde verdriet. Hij miste zijn vader.

Aad heeft het me niet gezegd, maar ik weet het zeker: vloekend heeft hij door het huis gelopen. Hij miste zijn vader zoals ik mijn vader miste bij de presentatie van „Mooi meegenomen", mijn eerste kinderboek. De Utrechtse kinderboekhandel had mij uitgenodigd om voor te lezen. Ik had mijn moeder gevraagd te komen. Plaatsvervangend zenuwachtig luisterde ze temidden van een klas kinderen naar mijn verhaal. Af en toe keek ik op van mijn boek in haar richting. Naast haar zat een meisje met lang blond haar. Daar had godverdomme mijn vader moeten zitten, ik kreeg bijna een hekel aan het blonde meisje.

Ik las een sprookje voor, een kort verhaal waarin De Dood wordt opgesloten in een grote glazen kooi. Het volk viert feest, want er gaat voortaan niemand meer dood. Maar na verloop van eeuwen gaat het volk zich vervelen. Een leven zonder dood verliest zijn glans. Men besluit De Dood weer vrij te laten.

„En de mensen leefden nog lang en stierven… gelukkig", las ik de slotzin van het sprookje. De kinderen applaudisseerden enthousiast, doelgroep bereikt, boodschap overgekomen. Maar de troost van mijn eigen verhaal kon mij op dat moment niet geheel overtuigen. Ga weg blond meisje, je zit op de stoel van mijn vader.

Al probeer je nog zoveel te winnen, het leven is leren verliezen: „Hier rust Adrianus Meinderts". Een kind krijgen betekent nog niet een kind hebben. Het zit wel goed met Erik, mijn nieuwste neefje. Zijn vader heeft op zijn geboortekaartje geschreven: „Nog een tijdje, dan sleep jij het paard uit de hoek en in galop ontdek je ons huis. Daarna de wereld vol verwachting."

Ik draai me om en loop langzaam over het middenpad terug naar de uitgang van het kerkhof. Ik lees de namen op de graven, vergelijk leeftijden. Opeens blijf ik staan. Ik glimlach. Westerveld heeft een geschikt plaatsje gevonden. In de luwte van een kastanjeboom.